

A tisztességesebb nem?

- avagy etikai preferenciák és a nem kapcsolata

Jelige: SZT 914

Tartalom

1. Bevezetés.....	4
2. Elméleti háttér	7
2.1. Az elméleti háttér bevezetése	7
2.2.1. A nem és a morális fejlődés kapcsolata	8
2.2.2. Kohlberg elméletének kritikája és Gilligan két etikája	9
2.2.3. A két elmélet empirikus tesztelése	12
2.3. Etikai preferenciák és a nem kapcsolata	13
3. Kutatási kérdés és hipotézisek.....	16
4. Adatok és módszertan.....	19
4.1. Adatbázis	19
4.2. Módszertan	19
4.3. A modellek és a változók leírása	20
4.4. Megjegyzések.....	25
5. Eredmények.....	26
5.1. A törődés és igazságosság etikájának kapcsolata a korrupcióval szembeni attitűdökkel.....	26
5.1.1. Törődés etikája	26
5.1.2. Igazságosság etikája	30
5.2. Az eredmények értelmezése	34
6. Összegzés	35
7. Felhasznált irodalom	38
8. Melléklet.....	40

Ábrajegyzék

1. ábra: <i>A nemi szocializáció modellje</i>	8
2. ábra: <i>A foglalkozási szocializáció modellje</i>	8
3. ábra: <i>Mikor tartja megengedhetőnek: csúszópénzt elfogadni kötelességének teljesítése során? (1 –soha; 10 – mindig)</i>	40
4. ábra: <i>Hová helyezné saját nézeteit a -C- skálán? (1 - a verseny jó dolog, keményebb munkára és új ötletekre ösztönöz; 10 - a verseny káros dolog)</i>	41
5. ábra: <i>Mennyire foglalkoztatja Önt a Magyarországon élő betegek és fogyatékosok életkörülménye? (1 – igen nagyon; 5 – egyáltalán nem)</i>	42

Táblázatjegyzék

1. táblázat: *Az elemzés során használt függő és magyarázó változók adatbázisban található formája*
2. táblázat: *Az elemzés során használt függő és magyarázó változók*
3. táblázat: *A kontrollváltozók*
4. táblázat: *Az első modell eredményei a kontrollváltozók bevonásával*
5. táblázat: *A betegekkel és fogyatékosokkal szembeni attitűdökre ható tényezők a kontrollváltozók bevonásával*
6. táblázat: *A második modell eredményei a kontrollváltozók bevonásával*
7. táblázat: *A versennyel szembeni attitűdökre ható tényezők a kontrollváltozók bevonásával*
8. táblázat: *Mennyire foglalkoztatja Önt a Magyarországon élő betegek és fogyatékosok életkörülménye?- válaszok nemek szerinti bontásban*
9. táblázat: *Mennyire foglalkoztatja Önt a Magyarországon élő betegek és fogyatékosok életkörülménye? A változó átkódolt és az elemzésben használt formában, nemek szerinti bontásban (1=igen nagyon; nagyon) (0=bizonyos fókig; nem olyan nagyon; egyáltalán nem)*
10. táblázat: *Hová helyezné saját nézeteit a -C- skálán? (1 - a verseny jó dolog, keményebb munkára és új ötletekre ösztönöz; 10 - a verseny káros dolog), nemek szerinti bontásban*
11. táblázat: *A vallásosságra ható tényezők vizsgálata (Függő változó: vallásos (1 – igen; 0 – nem); Többváltozós bináris logisztikus regresszió)*
12. táblázat: *Mikor tartja megengedhetőnek: csúszópénzt elfogadni kötelességének teljesítése során? Az első modell ordinális logisztikus regresszióval való tesztelése (1 – soha, 10 – mindig)*
13. táblázat: *Mikor tartja megengedhetőnek: csúszópénzt elfogadni kötelességének teljesítése során? Az első modell ordinális logisztikus regresszióval való tesztelése (1 – soha, 10 – mindig)*

1. Bevezetés

Mindennapi interakciók során gyakori fordulat a „*tipikus női*” és „*tipikus férfi*” gondolkodásmódra való hivatkozás a velünk ellenétes nemű személy reakcióinak értelmezésekor. Többek között a nem szerepek és nem szocializációs minták állandó változása folytán, a két nem közti viselkedésbeli különbségek lehetséges okainak feltárása a társadalomtudományok számára is állandó feladat. A nemek közti eltéréseivel foglalkozó kutatások a *morális fejlődés* és az *etikai preferenciák* kérdését előszeretettel tárgyalják a magyarázat-alkotás során. Az etikai preferenciák vizsgálata terén kiemelt terület a korrupcióval szembeni attitűdök vizsgálata. Több nemzetközi, survey adatokon nyugvó kutatás eredményei tanúsítják, hogy a nők elutasítóbb attitűdökkel viseltetnek a korrupciós magatartásformákkal szemben, mint a férfiak (Mason és Mudrack, 1996; Swamy et al., 2001; Mocan, 2008; Torgler és Valev, 2010). Gyakorlati szempontból tehát a két nem etikai preferenciáinak különbsége fontos mérlegelendő tényező lehet például csoportok összeállítása, vagy bizonyos vezető pozíciók betöltése esetén (Sung, 2003).

A két nem eltérő etikai preferenciáival, így a korrupcióval szembeni attitűdjeikkel foglalkozó kutatások sok esetben építenek Kohlberg morális fejlődéssel kapcsolatos elméletére és annak Gilligan által kidolgozott kritikájára (Betz és társai, 1989; Smith és Rogers, 2000). Kohlberg a *morális fejlődés* hat fokozatáról kidolgozott megközelítését számos kritika érte csak férfiakból álló mintája és ebből fakadóan nemi elfogultsága, valamint a morális gondolkodás absztrakt példákra alapozott mérése miatt (Donenberg és Hoffman, 1988). Megfigyeléseire alapozva azonban számos kutatás készült a két nem eltérő morális gondolkodását bizonyítandó és megcáfolandó. Kohlberg kritikája Gilligan (1977; Gilligan és Attanucci, 1998) munkásságában csúcsosodik ki, aki kétségbe vonja, hogy létezik egy egységes morális perspektíva az igazságossággal kapcsolatban, e helyett a két nemhez különböző etikát társít: a nőkhöz a törődés, míg a férfiakhoz az igazságosság etikáját.

Számos, a két nem eltérő etikai preferenciáit vizsgáló kutatás épül Gilligan megfigyeléseire (Betz és társai, 1989; Smith és Rogers, 2000). A két nem eltérő etikai preferenciáit vizsgálva két fő megközelítés, a *nemi és a foglalkozási szocializáció modellje* rajzolódott ki (Mason és Mudrack, 1996; Franke, Crown és Spake, 2000; Torgler és Valev, 2010). A két irányzat közül a nemi szocializáció modellje kapcsán hivatkoznak Gilligan munkásságára. A Gilligan által kidolgozott női és férfi etika alapján feltételezik, hogy a két nem eltérő etikai preferenciája eltérő morális fejlődésükre és eltérő etikájukra vezethető vissza (Betz és társai, 1989; Smith és Rogers, 2000). A két megközelítés tesztelésére gyakran alkalmaznak korrupció fókuszú morális dilemmákat (Ameen, Guffey és McMillan, 1996;

Mason és Mudrack, 1996; Smith és Rogers, 2000).

A két nem etikai preferenciáinak eltéréseire magyarázatot kereső kutatások inkább a foglalkozási szocializáció felől operacionalizálták a problémát (Ameen, Guffey és McMillan, 1996; Weeks és szerzőtársai, 1999; Smith és Rogers, 2000, Torgler és Valev, 2010), azt vizsgálva, hogy a különbségek azonos képzettségi szint vagy pozíció esetén is fennállnak-e. Ezáltal háttérbe szorult Gilligan megközelítése, mely az eltérő nemi szocializáció eredményeit teszi mérhetővé.

Dolgozatom kiinduló feltételezése, hogy megfigyelhetőek különbségek a két nem korrupcióval szembeni attitűdjei között. Az elemzés fő kérdése, hogy e különbségek magyarázhatóak-e a két nem eltérő nemi szocializációjával. A nemi szocializáció eltéréseit a Gilligan (1977; Gilligan és Attanucci, 1998) által megfogalmazott két etika alapján operacionalizálom.

Fontos megjegyezni, hogy míg Gilligan és Attanucci (1998) elsősorban valós életben felmerülő morális dilemmákra adott válaszokat elemzett, ezzel szemben jelen írás keretei között azt vizsgálom, hogy érvényesül az általa kidolgozott keretrendszer absztrakt, általános morális dilemmák esetén. Tekintve, hogy a Gilligan megközelítésére való hivatkozás absztrakt dilemmák esetén sem előzmények nélküli (Betz és társai, 1989; Smith és Rogers, 2000), véleményem szerint termékeny lehet a kérdésfeltevés. Ennek ellenére az önbevalláson alapuló attitűdvizsgálatokat mindig kellő óvatossággal kell kezelni (Smith és Oakley,).

Az eddigi kutatási eredmények tükrében feltételezem, hogy a nők nagyobb eséllyel elutasítják a korrupcióval szemben, mint a férfiak (Mason és Mudrack, 1996; Swamy et al., 2001; Mocan, 2008; Torgler és Valev, 2010). Második hipotézisem a Gilligan (1977; Gilligan és Attanucci) által megfogalmazott két etika létezésére épít, melyek befolyásolják a morális gondolkodást. Ennek alapján feltételezem, hogy a két etika befolyásolja a korrupcióval szembeni attitűdöket. Gilligan (1977; Gilligan és Attanucci, 1988) kutatásai alapján azt feltételezem, hogy a nők esetében a törődés etikája, míg a férfiak esetében az igazságosság etikája hat erősebben korrupcióval szembeni attitűdjeikre.

Az empirikus vizsgálatot az European Values Study 2008-as adatbázisán, IBM SPSS Statistics 20.0 programcsomag használatával, bináris logisztikus regresszió és ordinális logisztikus regresszió segítségével végzem. Két modellemben a függő változó a kenőpénz elfogadásának teljes elutasítása. Fő magyarázó változóm a nem és azt vizsgálom, hogyan módosítja a többi magyarázó- és kontrollváltozó a nem korrupcióval szembeni attitűdökre gyakorolt hatását. A két modellben a nemen kívül a két nem Gilligan által kidolgozott (1977; Gilligan és Attanucci, 1998) eltérő etikáját operacionalizáló változót szerepeltetem.

Az elemzés egyik fő korlátja, hogy csupán vállalt attitűdöket képes elemezni, melyek sok esetben nem a tényleges attitűdöket tükrözik, hanem a társadalmi elvárásokat (Smith és Oakley, 1997). Ezen kívül, kérdőíves kérdéseken keresztül nehezen megragadható és operacionalizálható a törődés és az igazságosság etikája. Kérdéses, hogy absztrakt dilemmák esetén valóban megnyilvánul-e a kétféle etika. A probléma vizsgálatát mégis fontosnak tartom, mert a két nem eltérő etikai preferenciáival foglalkozó kutatások nem szenteltek elég figyelmet a nemi szocializáció hatásainak, csupán a foglalkozási szocializáció hatásait tették mérhetővé. Ezt azért tartom problémásnak, mert abból, hogy a foglalkozási szocializációra kontrollálva is megfigyelhetők különbségek a két nem etikai preferenciái között, nem következik szükségszerűen, hogy a meg nem magyarázott hányad a nemi szocializációt testesítené meg. Tehát a nemi szocializáció hatásának önmagában vett vizsgálata még egy igen fontos feladat.

Az empirikus kutatás eredményei szerint a nők valóban nagyobb eséllyel utasítják el a korrupciót, mint a férfiak. Ezen kívül a két etikát mérő változó hatással van a korrupcióval szembeni attitűdökre. A két etika azonban nem befolyásolja, hogyan hat a nem a modellekben. Összességében, a két etikát mérő változó valóban szignifikáns hatást fejt ki a korrupcióval szembeni attitűdökre, de ez a hatás nem a biológiai nemmel függ össze. A nem és a két etika tehát egymástól független, robusztus hatást gyakorol a korrupcióval szembeni attitűdökre. Ezen kívül, mind a nem, mind pedig a két etika hatása fennmarad a foglalkozási szocializációt meghatározó tényezőkre kontrollálva is. Ennek tükrében az elemzés eredményei a nemi szocializáció modelljét támogatják. Feltételezésem szerint a nemi szocializáció mechanizmusai sokat változtak Gilligan (1977; Gilligan és Attanucci, 1988) elmélete óta, ami azzal járhat, hogy az általa kidolgozott két etika hatása morális dilemmák esetén már nem kötődik szigorúan a nemhez.

Kiindulópontként ismertetem a két eltérő morális fejlődését és eltérő etikai preferenciáit tárgyaló irodalmat. Ezt követően tárgyalom a nem és a korrupció kapcsolatát tárgyaló legfontosabb nemzetközi kutatások eredményeit, majd áttérek a két nem etikai preferenciáinak különbségeit vizsgáló irodalom ismertetésére. Az elemzés módszertanának és változóim ismertetését követően bemutatom elemzésem eredményeit és értelmezem a kapott eredményeket. Végül kitérek az elemzés korlátaira és lehetséges további kutatási irányokra is és összegzem az addig leírtakat.

2. Elméleti háttér

2.1. Az elméleti háttér bevezetése

A következő fejezet empirikus kutatásom elméleti megalapozását szolgálja. A szakirodalmi áttekintés két fő részre bomlik. Az első rész a nemek és a morális fejlődés összefüggéseinek irodalmát vizsgálja. A másik pedig Az eltérő etikai preferenciákat vizsgáló kutatásokat tárgyalja, a korrupcióval szembeni attitűdök különbségeire koncentrálnak munkáknak kitüntetett figyelmet szentelve.

A két nem etikai preferenciáit vizsgálva két fő megközelítés létezik. Az egyik elméleti megközelítés a nemi szocializáció modellje. A nemi szocializáció elmélete szerint a nőket a közösségi értékek előtérbe helyezésére, önzetlenségre szocializálják, míg a férfiak szocializációja során az önérvényesítés sokkal nagyobb hangsúlyt kap. Az elmélet szerint ezek az eltérések okozzák később az eltérő etikai preferenciákat (Ameen, Guffey és McMillan, 1996; Mason és Mudrack, 1996; Smith és Rogers, 2000). A nemi szocializáció hatását hangsúlyozó kutatások gyakran hivatkoznak Gilligan elméletére, feltételezve, hogy a két nem eltérő nemi szocializációja egyben eltérő etikai gondolkodás kialakulásával is jár (Betz és társai, 1989; Smith és Rogers, 2000).

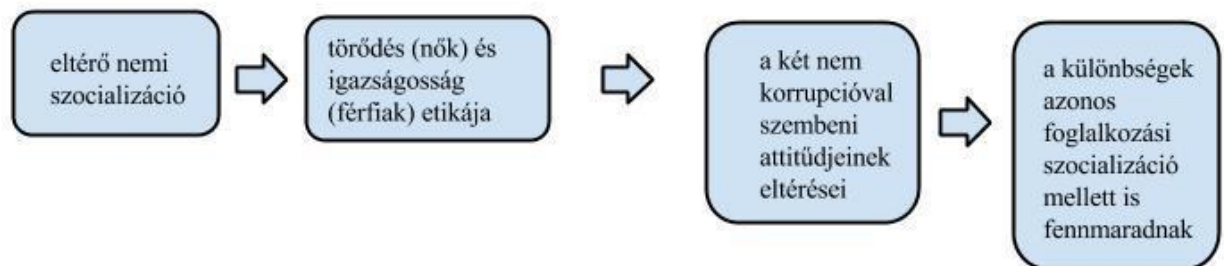
A másik elméleti keret, a foglalkozási szocializáció modellje értelmében, ha vannak is eltérések a két nem korai szocializációja közt, ezeket a felnőttkorban, a munkahelyen végbemenő szocializációs folyamat képes felülmúlni (Mason és Mudrack, 1996; Betz és társai, 1989). Ezek szerint, amennyiben nők és férfiak hasonló munkahelyi környezetben, szervezeti kultúrában szocializálódnak, etikai preferenciáik is azonosak lesznek (Torgler és Valev, 2010). A foglalkozási szocializáció megközelítése szerint, amennyiben a nők hasonló pozícióba kerülnek, mint a férfiak, etikai preferenciáik is hasonlítani fognak. Azonban, amennyiben a nemi szocializáció mechanizmusai érvényesülnek a két nem eltérő morális gondolkodása terén, úgy a nők azonos pozíciókban is más etikai megközelítést fognak alkalmazni (Betz és társai, 1989; Mason és Mudrack, 1996; Smith és Rogers, 2000).

A két elméleti rész közti kapcsolatot azok a kutatások jelentik, melyek a két megközelítés empirikus tesztelésére tettek kísérletet. Ezek a nemi szocializáció modelljét Gilligan megközelítésére építve, feltételezték, hogy a két nem eltérő szocializációja során különböző morális gondolkodást sajátít el. A nemi szocializációban gyökerező különbségek pedig a két nem eltérő preferenciáiban tükröződnek (Betz és társai, 1989; Smith és Rogers, 2000).

Az elméleti keretet és az általam felépített analitikus modellt az alábbi ábrák

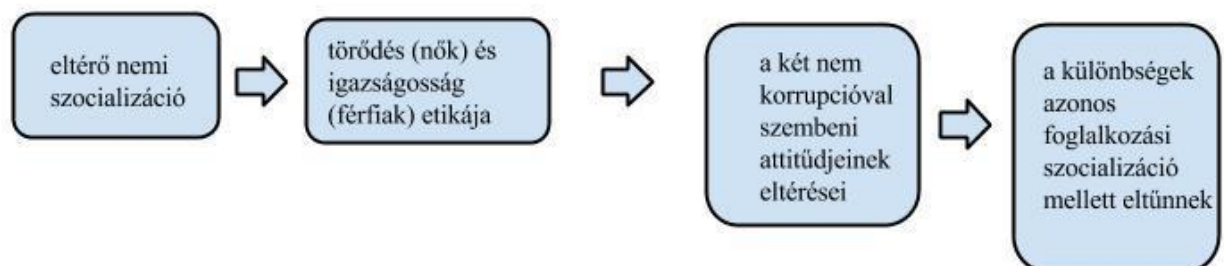
segítségével szemléltetem. A nemi szocializációt előtérbe helyező megközelítés szerint, a két nem esetén eltérő nemi szocializációja következtében más etika kerül előtérbe morális dilemmák esetén. Ennek következtében különbségek figyelhetők meg etikai preferenciáik terén, ezen belül korrupcióval szembeni attitűdjeik tekintetében is. A nemi szocializáció hatása tehát azonos foglalkozási szocializáció mellett is megmarad.

1. ábra: *A nemi szocializáció modellje*

A foglalkozási szocializáció megközelítése nem vonja kétségbe a nemi szocializáció etikai preferenciákra gyakorolt hatását, azonban e modell szerint a nemi szocializáció hatásait a foglalkozási szocializáció képes felülmúlni. Amennyiben két egyén ugyanazon a foglalkozási szocializáción megy keresztül, abban az esetben etikai preferenciáik (ebben az esetben korrupcióval szembeni attitűdjeik) is hasonlítani fognak egymáshoz.

2. ábra: *A foglalkozási szocializáció modellje*

2.2.1. A nem és a morális fejlődés kapcsolata

A nem és a morális fejlődés kapcsolatát tárgyaló kutatások Kohlberg (idézi Donenberg és Hoffman, 1988) 1969-ben kidolgozott elméletét tekintik kiindulópontjuknak. Kohlberg elmélete az egyéni morális fejlődésről évekig széles körben elfogadott volt. A hetvenes években azonban megkérdőjeleződött az elmélet általánosítható volta. Kohlberg Piaget

munkásságára alapozva dolgozta ki skáláját, aki szerint a gyerekek egy autonóm moralitás felé mozognak. Kohlberg (1969) a skála kidolgozásához, melyen a morális fejlődést kívánta mérni, 10 évestől a húszas éveik első felében lévő fiúkkal készített interjúkat, melyek során hipotetikus és absztrakt morális dilemmákkal állította szembe őket. A Kohlberg (1969) az általa kidolgozott hat morális fejlődési szakasz sorozatát univerzálisnak, állandónak és hierarchikusnak tekinti. Az egyes szakaszok közti mozgás a kognitív egyensúlytalanságok megoldásától függ, melyet nagyban támogatnak a szerepfelvételi lehetőségek.

Kohlberg (1969) megközelítése a morális fejlődés hat fejlődési fokozatára épül. Az elsőt az engedelmesség és büntetés orientációjával köti össze, mely az instrumentális hedonizmus irányultságával folytatódik a második fejlődési fokozaton, amit a személyes kapcsolatokat jellemző összhang kívánalma követ. A negyedik szakaszt a jog és a rend megfontolásai jellemzik, az ötödiket a társadalmi szerződés, majd a morális fejlődés az általános etikai alapelvek középpontba kerülésével csúcsosodik ki. A fejlődési folyamat leírásában Haan és Holstein a pontozási rendszert bírálja, mely szerint a harmadik szintet jellemző személyes kapcsolatokat jellemző összhang kívánalma alárendelődik a jó társadalmi meghatározásával szemben (a negyedik szinttől jelenik meg).

Az első két fejlődési fokozat alkotja a prekonvencionális szintet, melyeken az egyének a szabályokat és a társadalmi elvárásokat úgy érzékelik mint egyénen kívül létező entitásokat. A konvencionális szintet a harmadik és a negyedik fejlődési fokozatokból áll. Ezeken a fokozatokon az egyén már internalizálja a társadalmi elvárásokat és szabályokat. Az utolsó két fejlődési fokozat alkotja a posztkonvencionális szintet, melynek keretében az egyén függetleníti magát a társadalmi elvárásoktól és szabályoktól. Ezek helyett maguk által választott elvek mentén gondolkodnak. Kohlberg szerint (1969) ezt a szintet csak kevés felnőtt éri el. Kohlberg (1969; idézi Walker, 1984) kutatásai során a morális fejlődés egyes szakaszait a vizsgált egyének hipotetikus morális dilemmákra adott válaszai alapján vázolta fel, melyek a következő kérdéseket fedték: élet, jog, moralitás és lelkiismeret, büntetés, szerződés és hatalom.

Kohlberg (1969) szerint a morális fejlődés nem csak a kognitív fejlődéstől, hanem a társadalmi tapasztalatoktól is függ, melyeket nagyban befolyásol, hogy milyen szerepeket tud felvenni az egyén konfliktusos helyzetekben, ami nem csupán interperszonális viszonyaival, hanem a gazdasági és politikai és jogi életben való részvételével is összefügg.

2.2.2. Kohlberg elméletének kritikája és Gilligan két etikája

Kohlberg elméletének empirikus tesztelése vegyes eredményeket hozott. Rest (idézi

Donenberg és Hoffman, 1988) Kohlberg morális fejlődési szakaszokra építő vizsgálata alapján nem talált rá bizonyítékot, hogy az ötödik és hatodik szakasz valóban egymáshoz képest hierarchikus sorrendbe rendezhető lenne. Holstein (idézi Donenberg és Hoffman, 1988) csak az első két fejlődési fokozat esetében látta bizonyítottan, hogy a szakaszok a Kohlberg által vázolt sorrendben követik egymást. Haan (idézi Donenberg és Hoffman, 1988) pedig azt tartja Kohlberg rendszerében a problémás pontnak, hogy az emberek másképp közelítik meg a valós élethelyzetekben előforduló és a hipotetikus morális dilemmákat. A Kohlberg (1969) rendszerét érintő kritikák egy másik része az pontozási rendszert érinti, mert a nőket szükségszerűen morálisan kevésbé fejlettek tünteti fel. Ugyanis a modell megállapításai kizárólag férfiakból álló mintán alapulnak. Ezen kívül, a vizsgálatban minden hipotetikus szituáció főszereplője férfi volt, ami későbbi kutatások során megnehezíthette a nők azonosulását (Donenberg és Hoffman, 1988). Ezen kritikák Gilligan (1977) *On a Different Voice* című munkájában csúcsosodnak ki.

Lind, Grochowska és Langer (1986) értelmezésében Kohlberg a két nem közti morális ítéletalkotási különbségeket tényként kezelte és a társadalmi szerepekhez való igazodásnak tulajdonította őket, melyek felnőttkorban bukkannak fel megerősödve. Haan és Holstein eredményei is azt mutatták, hogy a különbségek az idősebb résztvevők esetében erősebbek voltak (Lind, Grochowska és Langer, 1986). Haan és Holstein kutatásai szerint a nőnemű résztvevők lényegesen gyakrabban estek a kohlbergi fejlődésrendszer harmadik szintjére, mint a hímnemű alanyok. Haan és Holstein a különbségek meglétét annak tulajdonították, hogy a nők számára fontosabb az elsődleges csoportokhoz tartozó személyekkel szembeni jó kapcsolatok fenntartása („törődés etikája”), míg a férfiakra inkább az igazságosság etikájának megközelítése (Kohlberg, negyedik szintje és azon túl) a jellemző. Összességében, Haan és Holstein (idézi Gilligan, 1977) úgy vélték, Kohlberg értékelési rendszere nemekhez köthető elfogultságot jelez.

Gilligan szerint (idézi Lind, Grochowska és Langer, 1986) a Haan és Holstein által felfedezett különbségek a két nem morális gondolkodásában nem pusztán valós különbségeket tükröznek, hanem egyenesen kétségbe vonta a morál egyetemességét. Gilligan úgy látja, hogy a nők a férfiaktól egy alapjaiban különböző morállal rendelkeznek és ebből adódik, hogy a Kohlberg által kidolgozott szintek „férfias” rendszere szerint morálisan kevésbé fejlettek mutatkoznak.

Gilligan és Attanucci (1998) kritikája szerint Kohlberg kutatásainak korlátja az a feltételezés, hogy létezik egy egységes morális perspektíva az igazságossággal kapcsolatban. Kohlberg kutatásai során kizárólag férfiakból álló mintán vizsgálta a morális gondolkodás

fejlődését. Gilligan (1977) úgy értelmezi a Kohlberg által alkalmazott morális gondolkodás fogalmát, mint az én és a mások közti kapcsolatokból keletkező örök konfliktus megértését és megoldását. A morális ítélet ebben a kontextusban egy szituáció racionális megoldásának kísérlete. Gilligan (1977) úgy látja, hogy Kohlberg a nemekkel szembeni sztereotípiákat alátámasztva elválasztja egymástól az érzést és a gondolkodást, az igazságot és a könyörületet. Az morális ítélethozatal e két módját kívánja újrakonstruálni. A Kohlberg által kidolgozott megközelítés szerint, mely a morális fejlődés szakaszait vizsgálja, a morális fejlődés során a maskulin megközelítés felváltja a feminimet, miközben az ember a morális fejlődés magasabb szakaszába jut.

Gilligan és Attanucci (1998) két etikát különböztet meg egymástól, az igazságosság és a törődés perspektíváját. Előbbi az egyenlőtlenségből és elnyomásból eredő problémákra helyezi a hangsúlyt és az egyenlő jogok és tisztelet ideáljára hívja föl a figyelmet. Utóbbi, a törődés perspektívája az elhagyatottsághoz kötődő problémákra koncentrál és a szükségre adott figyelem és válasz ideálját vázolja fel. A szerzők vizsgálták, hogyan jelenik meg a két perspektíva a vizsgálatba bevont emberek valós életben megjelenő konfliktusaiban. Olyan férfiakat és nőket hasonlítottak össze egymással, akik végzettségüket (és a felnőttek esetében) foglalkozási pozíciójukat illetően megegyeztek. Eredményeik szerint a résztvevők többségénél mindkét morális orientáció megjelent, de a válaszok kétharmadát valamelyik orientáció fókuszja jellemezte (csak törődés, csak igazságosság, törődés fókusz, igazságosság fókusz). A törődés fókuszának vagy kizárólagosságának esélye nagyobb a nők, mint a férfiak esetében, olyannyira, hogy amennyiben a kutatásnak nem lettek volna női résztvevői, a törődés fókuszú kategóriába eső válaszok elhanyagolhatóak lettek volna. Gilligan szerint (1977) a közös jellemző, amely női interjúalanyai morális dilemmákról szóló beszámolóin végigvonul, a kívánság, hogy a konfliktusokat mások megbántása nélkül sikerüljön megoldani. Látásmódjuk szerint az a morális személy, aki segít másoknak, felelősséget vállal mások iránt és teljesíti kötelességeit mások felé.

Gilligan (1977) nem tartja előzmények nélkülinek azt a megfontolást, hogy különbségek figyelhetők meg a két nem morális preferenciáit illetően. Piaget (idézi Gilligan, 1977) gyerekek játékának szabályait illetően azt figyelte meg, hogy a lányokat pragmatikusabb attitűd jellemezte a játékszabályokkal kapcsolatban, mint a fiúkat, így toleránsabbnak mutatkoztak az újításokkal szemben, mint a fiúk, akik a szabályok lefektetésére helyezték a hangsúlyt. Broverman és társai (idézi Gilligan, 1977) kutatása által készített lista szerint a nőket az olyan tulajdonságok teszik vonzóvá, mint a lágyság, mások érzéseinek figyelembevétele vagy a biztonság utáni erős vágy. Gilligan szerint (1977) pont

ezek a tulajdonságok, melyek hagyományosan a nők „jóságosságának” képét alakították ki (érzékenységük mások szükségletei iránt), azok melyek morálisan alsóbbrendűnek mutatják őket a Kohlberg-féle osztályozása rendszerben.

Gilligan és Kohlberg (idézi Gilligan, 1977) egyetért abban a tekintetben, hogy a két nem a fiatal felnőttkorban is eltérő identitásválságon esik át. A férfiak esetében ezt a relativizmus okozza, míg a nők esetében a vágy a morális ítéletek elkerülésére. A felnőtt nők megnyilvánulásában Gilligan azt fedezte fel, hogy morális döntés lényege épp ez előbbieket miatt a döntéshozatal és a felelősség elfogadása a döntéshozatal kapcsán. Gilligan úgy látja, hogy a választás lehetősége és a hozzá tartozó felelősség hosszú évszázadok után érte el a nők magánszféráját és ezzel kapcsolatban robbanásra számít. Gilligan szerint a két nem eltérő etikája nemi szocializációjukra vezethető vissza, azonban elméletét érte kritika ezen mechanizmus kidolgozatlansága miatt (Walker, 1984).

Walker (1984) Gilligan egy másik kutatását idézi föl elmélete illusztrálása céljából, melynek keretében interjút készített huszonkilenc, abortuszra készülő nővel. Az interjúk tapasztalatai alapján egy alternatív fokozatrendszer dolgozott ki a morális fejlődés menetéről. Az első szakaszban az individuális túlélésre fókuszálva az egyén képezi a megfontolás egyedüli alapját. Ettől elmozdulva, a második szakasz felelősségteljeséget tükröz, mely a másokhoz való kötődésből fakad. Ezen a szinten a jóság mint önfeláldozó törődés jelenik meg elfogadásuk elnyerése érdekében. A harmadik szinten a másokkal való törődés és az erőszakmentesség iránti orientáció mint általános kötelesség szerepel.

2.2.3. A két elmélet empirikus tesztelése

Walker (1984) szerint Kohlberg és Gilligan megközelítésének empirikus tesztelése nem mutat egyértelmű eredményeket. A két elmélet empirikus tesztelésére vállalkozó irodalmat összegezve Arbuthnot kutatását is ismerteti, aki interakciós hatást fedezett fel a nem és a nemi szerepekkel való azonosulás között. Ugyanis a nők és azok a férfiak, akik nemkonvencionális nemi identitással rendelkeztek, morális gondolkodás magasabb szintjét mutatták. Levin kutatásai Gilligan feltevéseit támasztják alá, eredményei szerint a nők többször használták a morális gondolkodás harmadik (kohlbergi) szintjét, azonban csupán olyan dilemmákban, amikor fiktív szereplőkről kellett döntést hozni. Amikor viszont a dilemmákban elsődleges személyek (pl. valaki családtagja, barátja) szerepelt, nem maradtak fenn a két nem közti különbségek.

Walker (1984), összegezve a nem és a morális fejlődés kapcsolatát tárgyaló kutatásokat, azt állapította meg, hogy gyerekkorban és kora felnőttkorban ritkák a

különbségek a két nem morális fejlődésében, felnőttkorban azonban ezek az eltérések gyakrabban megfigyelhetők. Ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy azokban a kutatásokban, ahol felnőtt mintán különbségeket fedeztek fel a két nem morális gondolkodásában, ezeket a különbségeket, gyakran összekeverik a foglalkozás és oktatás szintje közti különbségekkel. Haan (idézi Walker, 1984) és Holstein (idézi Walker, 1984) kutatásaiban a férfiak érték el magasabb pontszámot a morális gondolkodás tekintetében, azonban Walker (1984) szerint ezek az eredmények is keverednek a foglalkozási és oktatás szintje-beli különbségekkel, például, mert mintájukban a nők többsége háztartásbeli volt, vagy mert menedzserekből álló mintán dolgoztak, ahol mindössze 6% volt a nők aránya. Amennyiben a kutatások homogén mintán dolgoztak, nem találtak különbséget a nemek között. Walker (1984) olyan kutatásokat is idéz, melyekben a morális fejlődés és számos más társadalmi tapasztalat közt találtak kapcsolatot. Walker (1984) nem talált számottevő különbségek a két nem morális fejlődése között, illetve egyes esetekben kifejezetten a nők javára fedezett fel eltéréseket.

Dübert und Nunner-Winkler kutatásai szerint (idézi Lind, Grochowska és Langer, 1986) a nők a terhességmegszakításhoz köthető problémákról, dilemmákról, melyekben jobban érintettek, inkább az adott helyzethez kötődően és kevésbé absztrakt-morális alapon nyilvánulnak meg. Ezzel szemben a férfiak, az őket jobban érintő morális dilemmák esetén, mint a katonai szolgálat megtagadása inkább kontextusfüggően, míg a nők absztrakt-morális alapokon ítélik meg.

2.3. Etikai preferenciák és a nem kapcsolata

Számos kutatás foglalkozott az etikai preferenciák és a nemek kapcsolatával, ezen belül a korrupció területe is kitüntetett figyelmet kapott. Jelen dolgozat keretei között pedig e területre koncentrálok. Az elemzések a legtöbb esetben találtak kapcsolatot a vizsgálat alanyának neme és etikai orientációja között, mégpedig a nők „javára”. Swamy és szerzőtársai (2001) mikro szintű adatok elemzése során azt találták, hogy a nők kevésbé érintettek kenőpénz elfogadásában és kisebb mértékben megbocsátóak e magatartásformával szemben. Ezen kívül különböző országok adatait összevetve azt is megállapították, hogy azokban az országokban, ahol a nők több parlamenti helyet birtokolnak, illetve nagyobb arányban vannak vezető pozíciókban a kormányzati bürokráciában, kisebb mértékű a korrupció előfordulása. Az eredmények tükrében Swamy és szerzőtársai (2001) Dollar, Fishman és Gatti 2001-es megállapításaival egybehangzóan (idézi Sung, 2003) a nők arányának növelését ajánlják a kormányzati szektor vezető állásaiban, valamint a parlamenti mandátumok terén. Sung (2003) célja a makro szintű adatok hátterében meghúzódó tényezők feltérképezése. Kutatása fő

kérdése, hogy valóban a női nem tisztességesebb voltának köszönhető-e a korrupció kisebb mértéke a nők nagyobb mérvű egyenlősége esetén. Megállapítása szerint azokban az országokban, ahol a nők nagyobb arányban jutnak vezető szerephez a politikai és gazdasági élet különböző területein, a rendszer demokratikusabb, egyenlőséget pártoló jellege biztosítja a korrupció kisebb mértékű előfordulását (Sung, 2003).

Torgler és Valev (2010) a szakpolitikai irányultságot elhagyva, kizárólag a két nem attitűdjeinek összevetésére koncentrált különböző illegális magatartásformák tekintetében. Hosszabb periódus vizsgálata során szintén megállapított különbséget a két nem között. A longitudinális vizsgálatok felhasználásának köszönhetően a kor és a kohorsz hatását is figyelembe tudták venni, kimutatva, hogy inkább a kor bír befolyásoló erővel a korrupciót illetően. Természetesen a nemek különböző etikai orientációjának hátterében meghúzódó okokat is több kutatás tárgyalja.

Mason és Mudrack (1996) a két nem etikai preferenciáinak hátterében meghúzódó két fő magyarázatot, a nemi és a foglalkozási szocializáció modelljét mutatja be és teszteli őket. A nemi szocializáció elmélete szerint a nőket a közösségi értékek előtérbe helyezésére, önzetlenségre szocializálják, míg a férfiak szocializációja során az önérvényesítés sokkal nagyobb hangsúlyt kap. Az elmélet szerint ezek az eltérések okozzák később a morális dilemmák megoldása során megfigyelhető különbségeket. A másik megközelítés, a foglalkozási szocializáció elsődleges szerepére hívja föl a figyelmet, mely akár a nemi szocializáció mintázatait is képes újrarajzolni. A szocializáció ezen formája felnőttkorban megy végbe a szakmai képzés, munkahelyi tényezők, szervezeti kultúra által. Az elmélet nem vonja kétségbe, hogy a foglalkozási szocializációt megelőzően létezhetnek különbségek a két nem között, azonban ezek eltűnnek, amikor az alkalmazottak azonos munkahelyi környezetben „újraszocializálódnak”. Tehát amennyiben a két nem ugyanazon foglalkozási szocializációs folyamaton megy keresztül, akkor etikai preferenciái is azonosak lesznek. Ehhez az irányzathoz kapcsolom azt a magyarázatot, mely a nők eltérő korrupcióval szembeni attitűdjei annak köszönhetőek, hogy kevésbé reprezentáltak olyan területeken és pozíciókban, melyeket nagyobb mértékben érint a korrupció, kisebb esélyük van rá, hogy kenőpénz elfogadását ajánlják föl nekik, mint férfitársaiknak (Swamy et al., 2000; Mocan, 2008). E megközelítés szerint a nemi különbségeknek csökkenniük kell, amint a férfiak és nők azonos lehetőséggel rendelkeznek korrupciós magatartásformákkal való találkozásra (Torgler és Valev, 2010).

A két modell empirikus tesztelésére több olyan kísérlet is történt, melyek a nemi szocializáció modelljét Gilligan elméletére építik, feltételezve, hogy a két nem eltérő

szocializációja során különböző morális gondolkodást sajátít el. Betz és szerzőtársai (1989) jövőbeli üzletemberek etikai prioritásait vizsgálva azt találta, hogy a férfi diákok nagyobb mértékben hajlottak nem etikus döntések meghozatalára, mint a női diákok, amivel a nemi szocializáció erősebb hatását látták bizonyítottan a strukturális megközelítéssel szemben. Egy Betz és szerzőtársai eredményeire építő kutatás könyvelő diákok etikai preferenciáinak eltéréseit vizsgálta a két nem között. Smith és Rogers (2000) könyvelő diákok etikai preferenciái által tesztelve a két megközelítést azt találta, hogy a helyzeti faktorok nagyban árnyalják a képet. Bizonyos pontig mindkét nemre hatással van a foglalkozási szocializáció, nők és férfiak hasonlóan értékelnek fiktív etikai döntéshelyzeteket, azonban „szürke területek” esetén jelen vannak a nemi különbségek, ami a nemi szocializáció hatását bizonyítja. Azok a kérdések, melyek inkább a személyes, mintsem a csoport vagy foglalkozási etika területét érintették, szintén inkább a nemi szocializáció hatását mutatták.

Weeks és szerzőtársai (1999) számos kutatást gyűjtöttek össze, melyekben többek között marketingesek, könyvelők, üzleti tanulmányokat folytató egyetemi diákok, menedzserek és biztosítási alkalmazottak körében vizsgálták, van-e különbség nők és férfiak etikai preferenciái között. A kutatások többségében a nők bizonyultak elutasítóbbnak a hipotetikus helyzetekben a nem etikus magatartásformákkal szemben.

A foglalkozási szocializáció megközelítése is számtalan empirikus bizonyítékkal rendelkezik. Bizonyos kutatások például azonos munkahelyi környezetben, karrierjük különböző szintjén lévő válaszadók között a nemi különbségek csökkenését vélik felfedezni a munkában töltött idő növekedésével (Smith és Rogers, 2000). Weeks és társai (1999) különbséget találtak a két nem etikai ítéletei között, azonban a vizsgálatban részt vevő amerikai üzletemberek etikai preferenciáit erőteljesen befolyásolta, hogy karrierük mely szakaszában vannak éppen. Eredményeik szerint, minél magasabban van valaki a karrierjében, annál etikusabb ítéleteket hoz. Schminke (1997) nem talált különbséget a két nem etikai preferenciái között, ugyanakkor eltéréseket fedezett föl a téren, hogy a két nem képviselői hogy értékelik mások etikai választásait. Felmerülhet ugyanakkor, hogy ezen kutatások jelentős része olyan foglalkozási környezetben zajlott (üzleti élet), melyet alapvetően magasabb versengés jellemez, így az ott dolgozók már egy előzetes szelekció eredményeképp kerülhettek oda.

Franke, Crown és Spake (1997) a nemi szocializáció megközelítésére a kulturális magyarázat, míg a foglalkozási szocializáció irányzatára a strukturális magyarázat terminusokat használja. A strukturális magyarázat irányzatán belül kiemelt jelentőséget tulajdonítanak a társadalmi szerep elméletének, mely szerint a férfiak és a nők az általuk

betöltött szerepekhez kapcsolódó sztereotípiáknak megfelelően viselkednek. Általában a nőket közösségi irányultságúnak látják (önzetlennek, másokkal törődőnek, barátságosnak) a függetlenként, asszertívként, instrumentálisan kompetensként észlelt férfiakkal szemben. A szerzők szerint társadalmi szerep elméletének előnye, hogy rugalmasabb, mint a nemi szocializáció (kulturális magyarázat) elméleti kerete, hiszen elfogadja, hogy az egyes cselekvők több szerepet is betölthetnek és ennek megfelelően változik viselkedésük. Franke, Crown és Spake (1997) eredményei szerint megfigyelhetőek nemek közti különbségek az üzleti etikai preferenciák tekintetében, melyek azonban csökkennek a munkatapasztalat növekedésével, hiszen a mintában szereplő női és férfi diákok etikai preferenciái közti eltérések nagyobbak voltak, mint a mintában szereplő nem diákok esetén.

Egyes magyarázatok szerint az etikai döntéshozatal elsősorban a gyakorlat jellemzőitől függ, melyeket az etikai döntéshozatal nemi különbségeit tárgyaló kutatásoknak is figyelembe kéne venniük. Jones modellje (idézi Franke, Crown és Spake, 1997) hat olyan tényezőt vesz számba, melyek nagy mértékben befolyásolják az etikai döntéseket. Etikai preferenciáinkra hatással van, milyen közel érezzük magunkhoz a döntés által érintetteket, mekkora következményekkel bír a döntés, milyen társadalmi konszenzus övezi az adott viselkedés morális megítélését, annak lehetősége, hogy károkat okoz valakinek a cselekedet, hogy az adott időpontban mennyire közvetlenek a lehetséges következmények, valamint a hatás koncentrációja (kevés emberre gyakorol nagy hatást vagy sok emberre kisebb hatást).

Az etikai preferenciák és a nem kapcsolata tekintetében fontos, gyakorlatban is releváns az a felismerés, hogy a számos kutatás eredményei szerint a nők azonos foglalkozási szocializációt követően is kevésbé elfogadóbbnak mutatkoznak a nem etikus magatartásformákkal szemben, mint a férfiak (Betz és társai, 1989; Mason és Mudrack, 1996; Weeks és társai, 1999; Smith és Rogers, 2000; Torgler és Valev, 2010). Ebből következően a nők nagyobb arányú jelenléte vezető pozíciókban csökkentheti a korrupciót (Sung, 2003).

3. Kutatási kérdés és hipotézisek

Az elméleti háttér ismertetésekor először a nem és a morális fejlődés kapcsolatát vizsgáló elméleteket és kutatásokat mutattam be. Kohlberg (1969) elmélete a morális fejlődés hat szakaszát különíti el, melynek során az egyén eljuthat egy olyan fázisba, hogy függetleníti magát a társadalmi elvárásoktól. Az elméletet számos kritika érte abban a tekintetben, hogy az egyes szintek Kohlberg (1969) szerinti hierarchiába rendezése nem feltétlen állja meg a helyét, hogy a hipotetikus morális dilemmákról való gondolkodás nem feltétlen ad hiteles képet a valós morális dilemmák kapcsán kialakított gondolkodásról, vagy hogy kizárólag férfi

mintán végzett kutatásai alapján nem lehet mindkét nem morális fejlődésére és gondolkodására vonatkozó megállapításokat levonni (Donenberg és Hoffman, 1988). Az elmélet kritikája Gilligan műveiben csúcsosodik ki, aki egyenesen kétségbe vonta a morál egyetemességét és a két nem esetében eltérő etikát feltételez és dolgoz ki (1977; Gilligan és Attanucci, 1988). Úgy véli, a két nem eltérő nemi szocializációja következtében kialakult különböző etikája hatással van arra, hogyan gondolkodnak morális dilemmákról.

Mindez azért fontos a kutatásom középpontjában álló kérdés szempontjából, mert a két nem eltérő etikai preferenciáit vizsgáló elemzések is hivatkoznak, építenek a morális fejlődés különböző elméleteire (Betz és társai, 1989; Smith és Rogers, 2000). Jelen dolgozat keretében az eltérő etikai preferenciákat a korrupcióval szembeni attitűdök terén elemzem.

Számos kutatás eredményei szerint különbségek figyelhetők meg nők és férfiak korrupcióval szembeni attitűdjei között, ugyanis a nők elutasítóbbnak bizonyultak a korrupcióval szemben, mint a férfiak (Mason és Mudrack, 1996; Swamy et al., 2001; Mocan, 2008; Torgler és Valev, 2010). Az áttekintett kutatások alapján kiinduló feltételezésem, hogy a nők nagyobb eséllyel utasítják el a korrupciót (H1). Dolgozatom fő kérdése, hogy e különbségek magyarázhatóak-e a két nem eltérő nemi szocializációjával. A nemi szocializáció eltéréseit a Gilligan (1977; Gilligan és Attanucci, 1998) által megfogalmazott két etika alapján operacionalizálom a European Values Study 2008-as magyar adatbázisában rendelkezésre álló változók segítségével. Az két nem etikai preferenciáinak nemi szocializáción alapuló magyarázza mellett azt is vizsgálom, hogy a mennyiben módosítja a nem hatását a másik megközelítés, a foglalkozási szocializáció modellje (Ameen, Guffey és McMillan, 1996; Mason és Mudrack, 1996; Smith és Rogers, 2000). Az eltérő nemi szocializációt Gilligan elméletével összekapcsoló írások arra hivatkoznak, hogy a nemi szocializáció különböző etikát és eltérő etikai preferenciákat alakít ki a két nem esetében (Betz, 1989; Smith és Rogers, 2000). Feltételezem, hogy a törődés és igazságosság etikájának megnyilvánulása hatással van a korrupcióval szembeni attitűdökre (H2).

A különböző etikák tehát azt jelentik Gilligan (1977; Gilligan és Attanucci, 1998) rendszerében, hogy a két nem tagjai eltérő módon közelítik meg a morális dilemmákat, a férfiak inkább az igazságosság, a nők pedig inkább a törődés etikája felől. Tehát a férfiak hajlamosabbak akkor nem etikusnak minősíteni egy cselekedetet, amennyiben azt igazságtalannak tartják, míg a nők inkább akkor, ha az érintett személyek szükségleteit figyelmen kívül hagyja.

Gilligan (1977; Gilligan és Attanucci, 1988) megközelítésére alapozva úgy gondolom,

hogy a két nem eltérő nemi szocializációja következtében a nők esetében a törődés etikája, a férfiak esetében pedig az igazságosság etikája érvényesül erőteljesebben. Feltételezem, hogy a két nem eltérő etikája az általam vizsgált jelenség, a korrupcióval szembeni attitűdök terén is érvényesül. Harmadik hipotézisem szerint a nők esetében a törődés etikájának megnyilvánulása nagyobb hatással van korrupcióval szembeni attitűdjeikre, mint a férfi válaszadók körében (H3). Negyedik hipotézisem szerint pedig a férfiak esetében az igazságosság etikájának megnyilvánulása van nagyobb hatással korrupcióval szembeni attitűdjeikre, mint a női válaszadók körében (H4).

Hipotéziseim tehát a következők:

H1: A nők nagyobb eséllyel elutasítók a korrupcióval szemben, mint a férfiak.

H2: A törődés és igazságosság etikájának megnyilvánulása hatással van a korrupcióval szembeni attitűdökre.

H3: A nők esetében a törődés etikájának megnyilvánulása nagyobb hatással van korrupcióval szembeni attitűdjeikre, mint a férfi válaszadók körében.

H4: A férfiak esetében az igazságosság etikájának megnyilvánulása nagyobb hatással van korrupcióval szembeni attitűdjeikre, mint a női válaszadók körében.

4. Adatok és módszertan

4.1. Adatbázis

Az elemzés során a European Values Study (a továbbiakban EVS) 2008-as magyar adatbázisát használtam. Az EVS egy nagy mintás, nemzetközi longitudinális kutatási program, amely az alapvető emberi értékek vizsgálatán alapul. A felmérés első hulláma 1981-ben zajlott. A 2008-as adat felvétel már a kutatás negyedik hulláma volt, melyhez 47 ország csatlakozott (European Values Study, <http://www.europeanvaluesstudy.eu/evs/about-evs/>, Letöltés időpontja: 2014.03.12.). Az elemzés alapjául használt adatbázis számos illegális vagy társadalmi szinten nem elfogadott tevékenység iránti attitűdökre rákérdez, absztrakt eseteket vizsgálva. A szakirodalom tükrében (Torgler és Valev, 2010) ezek közül azt választottam függő változónak, amely arra kérdez rá, mennyire elfogadható a válaszadó számára, ha valaki munkája során kenőpénzt fogad el (*Mikor tartja megengedhetőnek: csúszópénzt elfogadni kötelességének teljesítése során?*).

4.2. Módszertan

A függő változó eloszlásából adódóan a regressziós modell kiválasztás nem magától értetődő feladat (3. ábra, Melléklet) A korrupcióval szembeni attitűdöket vizsgáló, azonos adatbázison dolgozó más nemzetközi kutatás is bináris logisztikus regressziót alkalmaz az elemzéshez, mert a kérdésre adott válaszok döntő hányada az egyes kategóriába esik (Torgler és Valev, 2010; Melléklet, 1. ábra). Gatti, Paternostro és Rigolini (2003) kiegészítő módszerként alkalmazta a bináris logisztikus regressziót és azonos eredményeket kapott. Bináris logisztikus regresszió használata esetén az eredeti változó 1-es kategóriáját kódolják 1-es, a többi kategóriát pedig 0 értékre. Korábbi kutatásokon kívül a bináris logisztikus regresszió mellett szóló érv, hogy kutatási kérdésem szempontjából fontosabb az a határvonal, mely a csúszópénz teljes elutasítása és nem teljes elutasítása közti különbségre koncentrál. Azonban a bináris kódolás a válaszok egy részének elvesztésével jár, ezért érdemes több kategóriát megtartva ordinális logisztikus regresszióval vizsgálni a kérdést. Az ordinális logisztikus regresszió azért lehet a jó megoldás, mert a függő változó több kategóriával rendelkezik és ezek a kategóriák rangsort alkotnak. Azonban felmerülhet az a probléma, hogy az egyes kategóriákba túl kicsi elemszám kerül, így az eredmények nem szignifikánsak. A két érvrendszert mérlegelve úgy döntöttem, hogy az alapmodellemet mindkét módszert szerint megvizsgálom.

4.3. A modellek és a változók leírása

Az elemzés függő változóját az adatbázis v239-es változójának átkódolásával hoztam létre. A kérdőívben feltett kérdés a következőképp hangzott: *Mikor tartja megengedhetőnek: csúszópénzt elfogadni kötelességének teljesítése során?* A függő változó egy tízes skálán (1-10-ig) vesz fel értékeket, az 1-es jelenti azt, ha valaki soha nem tartja elfogadhatónak az adott tevékenységet, a 10-es pedig azt, ha mindig elfogadhatónak tartja. Az 1-es, vagyis a tevékenység minden esetben elutasítása volt a leggyakoribb érték, a válaszadók több mint 72,3 százaléka szerint soha nem megengedhető a csúszópénz elfogadása kötelesség teljesítése során (a változó eloszlása a Melléklet 1. ábrájáról olvasható le). A bináris logisztikus regresszióhoz az 1-es értéket megtartottam egyesként, a skála 2-10-ig terjedő értékeit pedig nullára kódoltam.

Hipotéziseim két többváltozós bináris logisztikus regresszió segítségével teszteltem. Az két modellben a nem szerepel első magyarázó változóként, melyet dummy változóként vonok be az elemzésbe. Ezen kívül magyarázó változóként szerepeltetem az elemzésben a két nem különböző etikájának indikátoraként kezelt változókat. Az első modellben a nem és a törődés etikáját opracionalizáló magyarázó változót vonom be az elemzésbe. A második modellben pedig a nemet és az igazságosság etikáját mérő magyarázó változót.

A két nem Gilligan (1977; Gilligan és Attanucci, 1988) által kidolgozott eltérő etikáját két magyarázó változó segítségével operacionalizálom. Az igazságosság etikája az egyenlőtlenségek és az elnyomás problémáira helyezi a hangsúlyt és a férfiak morális gondolkodására jellemzőbb. Ideáját a kölcsönös jogok és az egyes egyéneknek járó egyenlő tisztelet képezi, tehát, hogy senkit se kezeljenek igazságtalanul. Az igazságosság etikáját az alábbi kérdés segítségével teszem mérhetővé: *Hová helyezné saját nézeteit a -C- skálán? 1 - a verseny jó dolog, keményebb munkára és új ötletekre ösztönöz; 10 - a verseny káros dolog, legrosszabbat hozza ki az emberekből.* A tízes skálán mérő változót folytonos változóként vonom be az elemzésbe.

Az igazságosság etikája opracionalizálásakor azért a versennyel szembeni attitűdök mellett döntöttem, mert a versenyhelyzet kölcsönös jogokat biztosít, mindenki számára megadja a siker elérésének lehetőségét az egyéni teljesítmények alapján, nem biztosít érdemektől független előnyöket. Az igazságosság etikájának egyik fő megfontolását a kölcsönös jogok és az egyéneknek járó kölcsönös tisztelet képezi (Gilligan és Attanucci, 1988).

Ezen kívül a változó mellett szóló érv, hogy foglalkoztak kutatások a nem és a

versennyel szembeni attitűdök kapcsolatával, eredményeik pedig hipotézisem erősítik. Niederle és Vesterlund (2011) laboratóriumi kísérletek keretében azt állapították meg, hogy a nők kevésbé kedvezően reagálnak a versenyre, mint a férfiak. Ezen felül, eredményeik szerint a férfiak lelkesebbek a versenyhelyzetekkel szemben és teljesítményük pozitívabban reagál a verseny növelésére. Ez önmagában még nem jelenti azt, hogy a versennyel szembeni hozzáállásuk, véleményük is különböző, azonban Niederle és Vesterlund (2011) terepkutatások és kísérletek alapján azt állapította meg, hogy a két nem versenyszellemében megfigyelhető különbségek részben a versennyel szembeni attitűdökből erednek. A másik fő oknak a magabiztosság terén megfigyelhető nemi különbségeket nevezik meg, melyet összefüggésbe hoznak a sztereotípiákkal átitatott „tipikus” női feladatokkal.

A törődés etikája (Gilligan és Attanucci, 1988) az elválás és elhagyatottság problémáira hívja fel a figyelmet, inkább a nőkre jellemző gondolkodási keret. Ideája a szükségre fordított figyelem és a válasz, vagyis, hogy ne forduljunk el a szükségben lévőtől. Ez utóbbit, a törődés etikáját az alábbi kérdés segítségével operacionalizálom: *Mennyire foglalkoztatja Önt a Magyarországon élő betegek és fogyatékosok életkörülménye?*

A törődés absztrakt példákon mérhetővé tételéhez azért nem a bevándorlókat, munkanélkülieket és a szegény gyerekeket választottam, mert az ezen csoportokhoz való viszonyulásról feltételezem, hogy sokkal erőteljesebben befolyásolja az adott ország aktuális politikai és gazdasági helyzete. Természetesen a betegek és a fogyatékkal élők megítélése sem teljes mértékben független ettől, azonban a betegek és fogyatékkal élők száma kevésbé függ az ország aktuális gazdasági helyzetétől, mint a bevándorlók, munkanélküliek vagy a szegény gyerekek száma. A kérdésre adható válaszok egy ötfokú skálán mozognak, ahol az 1-es érték jelenti azt, ha valaki nagy mértékű törődést érez az említett csoport iránt, míg az 5-ös azt, ha valaki egyáltalán nem foglalkozik a Magyarországon élő a beteg és fogyatékos emberek helyzetével. A válaszadók 37 százaléka azt vallotta, hogy igen nagyon vagy nagyon törődik a beteg és fogyatékos emberek életkörülményeivel. A válaszadók 46 százaléka pedig bizonyos mértékig törődik az említett csoport életkörülményeivel. A változó 1-es és 2-es kategóriáját kódoltam 1-esnek, többi kategóriáját pedig 0-ra. Úgy vélem, hogy a vizsgált kérdések szempontjából fontosabb az a választóvonal, ami az 1-es és 2-es kategória, valamint a többi között húzódik. Az 1-es és 2-es kategória fejezi ki intenzíven a törődés etikáját. Ezen kívül az ötfokú skálán megfigyelhető a válaszok középre húzása, ami szintén a mellett szól, hogy az 1-es és 2-es kategóriát emeljem ki.

1. táblázat: Az elemzés során használt függő és magyarázó változók adatbázisban található formája

Eredeti változó neve	Eredeti változó leírása	N (válaszadók száma)	Eredeti változó átlaga	Eredeti változó szórása
<i>Függő változó</i>				
Mikor tartja megengedhetőnek: Csúszópénz elfogadása	1- soha, 10-mindig	1505	1,86	1,747
<i>Magyarázó változók</i>				
Nem	1-férfi, 2-nő	1513	1,54	0,5
Betegek és fogyatékosok életkörülménye mennyire foglalkoztatja	1-igen nagyon, 5- egyáltalán nem	1511	2,71	0,971
Verseny: jó dolog vagy káros	1 - a verseny jó dolog, keményebb munkára és új ötletekre ösztönöz, 10 - a verseny káros dolog, legrosszabbat hozza ki az emberekből	1483	4,4	2,47

2. táblázat: Az elemzés során használt függő és magyarázó változók

Változó neve	Változó leírása	N (válaszadók száma)	Átlag	Szórás
<i>Függő változó</i>				
Korrupció elutasítása	Dummy változó, 1-es értéket vesz fel a v239-es változó 1-es, 0-t a többi értékénél	1505	0,72	0,45
<i>Magyarázó változók</i>				
Nő	Dummy változó, 1-es értéket vesz fel, ha a kérdezett nő, 0-t, ha férfi	1513	0,54	0,5
Törődés	Dummy változó, 1-es értéket vesz fel a v293-as változó 1-es és 2-es értékeinél, 0-t a többi értékénél	1511	0,37	0,48
Verseny	Egy 1-10 terjedő skálán mér	1483	4,4	2,47

A két nem eltérő etikáját mérő magyarázó változók eloszlása a Melléklet 4-5. ábráiról olvasható le.

Mindhárom modellben alkalmazok olyan kontrollváltozókat, melyek hatással lehetnek a korrupcióval szembeni attitűdökre. Számos kutatás foglalkozott a vallásosság és az etikai preferenciák kapcsolatával, melyek gyakran vegyes eredményeket hordoznak (Terpstra, Rozell és Robinson, 1993; Ford és Richardson, 1994). Terpstra, Rozell és Robinson (1993) saját kutatása kapcsán felidéz olyan eredményeket, melyek szerint a *vallásos* emberek etikusabb döntéseket hoznak, valamint olyanokat is, melyek alapján az ateisták bizonyultak etikusabbnak. Terpsra, Rozell és Robinson (1993) három csoportot elemzett vallásosság szempontjából, a hívőket, nem hívőket és a meggyőződéses ateistákat. Eredményeik szerint az ateisták bizonyultak a leetikussabb döntéshozónak, a nem hívők pedig a legkevésbé etikusoknak. Dolgozatomban a vallásosságot szubjektív mérce alapján vizsgálom. A kérdés arra vonatkozik, hogy a kérdezett vallásosnak vallja-e magát (*Függetlenül attól, hogy jár-e templomba vagy sem, mit mondana magáról, Ön vallásos/nem vallásos/meggyőződéses ateista?*). Jelen dolgozat keretei között az ateizmus hatását nem tudom vizsgálni a kategória nagyon alacsony elemszáma miatt. A vallásosság kapcsán azért nem a templomba járás gyakoriságának vagy a felekezeti hovatartozás hatását elemzem, mert ahogy Ford és Richardson (1994) a vallásosság és az etikai döntéshozatal irodalmát áttekintette, az említett három indikátor közül csupán a vallásos hit esetében találtak szignifikáns kapcsolatot.

Ezen kívül, az, hogy a kérdezett *házas-e*, szintén befolyásolhatja etikai preferenciáit, mert a házas emberek elutasítóbbnak bizonyultak a korrupcióval szemben, mint a nem házasok (Swamy et al., 2000; Gatti, Paternostro és Rigolini, 2003; Mocan, 2004; Torgler és Valev, 2010). A házas családi állapotot dummy változóként szerepeltettem az elemzésben, mely szerint az 1-es a házas, a 0 pedig a nem házas családi állapotot jelöli.

A *foglalkozási szocializáció* hatásainak kiszűrése érdekében vonom be az elemzésbe, hogy valakinek van-e fizetett munkája jelenleg, a kort és az oktatásban töltött időt. A szakirodalom tükrében a képzettebb emberek kevésbé elutasítóak a korrupcióval szemben. Akik rendelkeznek fizetett állással, azok nagyobb eséllyel kerülnek olyan helyzetbe, hogy kenőpénzzel megkönyékezzék őket. Azonban vannak ennek ellentmondó eredmények is, melyek szerint a karrier előrehaladtával egyre etikusabbnak bizonyulnak a megkérdezettek etikai preferenciái (Ford és Richardson, 1994). Az etikai preferenciák tekintetében fontos a kérdezett korát is figyelembe venni, hiszen a szakirodalom tükrében (Swamy et al., 2000; Gatti, Paternostro és Rigolini, 2003; Torgler és Valev, 2010) az idősebbek kevésbé toleránsak a különböző illegális magatartásformákkal szemben. A kort folytonos változóként szerepeltettem az elemzésben. Akik több évet töltöttek az oktatásban, azok nagyobb eséllyel tölthetnek be olyan pozíciót, ahol korrumpálhatók és könnyebben jutnak korrupt viselkedést elősegítő információkhoz, többet tudnak például a kormány és az adórendszer működéséről (Torgler és Valev, 2010).

3. táblázat: *A kontrollváltozók*

Változó neve	Változó leírása	N (válaszadók száma)	Átlag	Szórás
Vallásos	Dummy változó, 1-es értéket vesz fel, ha valaki vallásosnak vallja magát, a 0-t, ha nem	1485	0,56	0,5
Házass	Dummy változó, 1-es értéket vesz fel, ha a kérdezett házass, 0-t, ha nem	1510	0,53	0,5
Kor	18-98-ig vesz fel értékeket, az eloszlás alapján három korcsoport	1513	47,41	2,47
Oktatásban töltött idő	A nappali oktatásban töltött évek száma	1500	17,97	3,95
Fizetett munka	Dummy változó, 1-es értéket vesz fel, ha a kérdezettnek van jelenleg fizetett állása, 0-t, ha nincs	1513	0,47	0,5

4.4. Megjegyzések

Fontos leszögezni, hogy elemzésem survey adatok alapján, absztrakt etikai problémával szembeni attitűdök vizsgálatára épül. Gilligan (1977; Gilligan és Attanucci, 1988) konkrét, valós morális dilemmák kapcsán fogalmazta meg elméletét. Azonban több, az etikai preferenciákat absztrakt helyzeteken vizsgáló kutatás (Betz és társai, 1989; Smith és Rogers, 2000) hivatkozott eredményeire, melyek kimutatták, hogy van különbség férfiak és nők etikai preferenciái között.

Továbbá azt is fontos megjegyezni, hogy változóim közül több is olyan attitűdöket mér, melyeket befolyásolhat az, hogy a válaszadók mit tartanak társadalmilag kívánatos válasznak (Smith és Oakley, 1997). Természetesen ennek a hatásnak mind a nők, mind pedig a férfiak egyaránt ki vannak téve, azonban az nehezen mérhető, ezek a hatások azonos mértékben képesek-e befolyásolni mindkét nemet.

Ezen kívül – ahogy attitűd mérése esetén általában – a korrupcióval szembeni attitűdök, tágabban pedig az etikai preferenciák alapján problematikus az etikus magatartásra vonatkozóan következtetéseket levonni (Torgler és Valev, 2010).

5. Eredmények

5.1. A törődés és igazságosság etikájának kapcsolata a korrupcióval szembeni attitűdökkel

Az alább tárgyalt két modell segítségével tesztelem hipotéziseimet. Az áttekintett szakirodalom alapján (Mason és Mudrack, 1996; Swamy et al., 2001; Mocan, 2008; Torgler és Valev, 2010) kiinduló feltételezésem, hogy a nők nagyobb eséllyel utasítják el a korrupciót, mint a férfiak. A hipotézis teszteléséhez a korrupciót, a csúszópénzzel szembeni attitűdök segítségével operacionalizáltam. Második feltételezésem szerint a törődés és igazságosság etikájának megnyilvánulása hatással van a kenőpénzzel szembeni attitűdökre. Ezen kívül, az első két modell segítségével azt is elemzem, hogyan befolyásolja a két nem különböző etikáját mérő két változó a nem korrupcióval szembeni attitűdökre gyakorolt hatását. A harmadik és negyedik hipotézisem arra épül, hogy a két nem eltérő etikai szerint gondolkodik morális dilemmákról. A nők esetében inkább a törődés, míg a férfiak esetében inkább az igazságosság etikája érvényesül morális dilemmák esetén (Gilligan, 1977; Gilligan és Attanucci, 1988).

5.1.1. Törődés etikája

Az első modellben, melynek eredményeit a 4. táblázat szemlélteti, a nem és a törődés szerepel magyarázó változóként. A modellt ordinális logisztikus regresszióval is teszteltem (12. táblázat, Melléklet). Az elemzés eredményei szerint a függő változó egyes küszöbértékei nem szignifikánsak, azonban az megállapítható, hogy a nem és a törődés etikáját mérő változó szignifikáns hatást gyakorol a függő változó értékére. A hatás iránya a bináris logisztikus regresszióban megfigyelteket támasztja alá. A továbbiakban a főszövegben az áttekinthetőség érdekében csak a bináris logisztikus regresszió eredményeit közlöm.

Az elemzés eredményei szerint a nők 1,621-szer nagyobb eséllyel utasítják el minden esetben a csúszópénz elfogadását. Ezen kívül, ha valaki kiemelten foglalkozik a betegek és fogyatékosok életkörülményeivel, az valóban együtt jár a korrupció nagyobb mérvű elutasításával, 1,788-szeresére növeli annak esélyét, hogy az illető soha nem tartja elfogadhatónak a kenőpénz elfogadását. Mindkét eredmény szignifikáns. A törődés és etikájára vonatkozó változó a nem hatását csak kis mértékben csökkentette. Tekintve, hogy a dolgozat középpontjában álló kérdések szempontjából fontos a törődés etikája és a nem közti kapcsolat, egy interakciós változót is bevonok az elemzése, annak ellenére, hogy önmagában a nem hatásának változása ezt nem indokolná. Az interakciós változó értéke nem szignifikáns,

tehát a törődés etikáját mérő változó nem a nemen keresztül hat a korrupcióval szembeni attitűdökre.

Az elemzés során fontosnak tartom megvizsgálni, hogy bizonyos tényezők mennyiben módosítják a magyarázó változók hatását. A vallásosság jelentősen növeli a kenőpénz teljes elutasításának esélyét ahhoz képest, ha valaki nem vallásos, valamint csökkenti a konstans értékét és az eredmény szignifikáns. Továbbá a vallásosság a nem és a törődés függő változóra gyakorolt hatását is csökkentette. Tehát a nem és a törődés etikáját mérő változó a korrupció elutasítására gyakorolt hatásának egy része annak tulajdonítható, hogy a nők és azok, akik a törődés etikáját kifejező attitűdöket vallottak, vallásosabbak, mint a férfiak és azok, akik nemtől függetlenül nem a törődés etikája szerinti attitűdöket vallottak. A vallásosság hatása ellenére egyik magyarázó változó függő változóra gyakorolt hatása sem tűnt el.

Eredményeim alátámasztják a szakirodalomban olvasottakat (Swamy et al., 2000; Gatti, Paternostro és Rigolini, 2003; Mocan, 2004; Torgler és Valev, 2010), miszerint a házasság emberek elutasítóbbak a korrupcióval szemben, mint a nem házasságok.

Ezt követően a foglalkozási szocializáció korrupcióval szembeni attitűdökre gyakorolt hatására kontrolláltam három változó segítségével. Az a tény, hogy valaki rendelkezik fizetett munkával, csökkenti a kenőpénz teljes elutasításának esélyét. A kor és a kenőpénz megítélése között szintén szignifikáns kapcsolat figyelhető meg a kapcsolódó kutatások eredményeivel egybehangzóan Swamy et al., 2000; Gatti, Paternostro és Rigolini, 2003; Torgler és Valev, 2010). Az életkor egy évnnyi emelkedésével 1,015-szeresére nő az esélye, hogy valaki teljesen elutasítja a korrupciót, minden más tényezőt konstansnak tekintve. Az oktatás esetén Torgler és Valev (2010) állítása nyert megerősítést, mely szerint a képzettebb emberek kevésbé elutasítók a korrupt magatartásformákkal szemben. Az oktatásban töltött idő egy évnnyi emelkedésével 0,959-szeresére csökken annak esélye, hogy a kérdezett teljes mértékben elutasítja a csúszópénz elfogadását.

Megerősítést nyert az első hipotézis, mely szerint a nők nagyobb eséllyel elutasítók a korrupcióval szemben, valamint a második hipotézis első része is. A törődés etikáját mérő változó valóban hatással van a csúszópénz elutasításának esélyére. Mivel a törődés etikáját mérő változó szerepeltetése az elemzésben lényegében nem befolyásolta a nem függő változóra gyakorolt hatását, a harmadik hipotézis nem nyert megerősítést. Tehát nem állítható, hogy a nők esetében a törődés etikájának megnyilvánulása nagyobb hatással van korrupcióval szembeni attitűdjeikre, mint a férfi válaszadók körében. Ezzel szemben azt mondhatjuk, hogy a törődés etikája nemtől független hatással bír, továbbá az is látható, hogy a nők jóval

nagyobb eséllyel utasítják el a korrupciót, mint a férfiak, etikai beállítottságuktól függetlenül. Tehát mindkét változó egymástól független, robosztus hatással bír a függő változó értékére.

4. táblázat: Az első modell eredményei a kontrollváltozók bevonásával

Nő	1.621***	1.59***	1.612***	1.451**	1.470**	1.411**	1.377**	1.375**
Törődés		1.788***	1.828***	1.686**	1.604***	1.568***	1.493**	1.547**
Nem – Törődés interakció			0.956	1.014	1.068	1.065	1.09	1.038
Vallásos				1.640***	1.598***	1.5***	1.371**	1.354**
Házass					1.667***	1.705***	1.498***	1.494**
Fizetett munka						0.708**	0.854	0.894
Kor							1.015***	1.012***
Oktatás								0.959**
Konstans	2.041***	1.688***	1.677***	1.386**	1.085	1.358**	0.715	1.719
N	1506	1505	1505	1474	1472	1472	1472	1457
R ²	0.017	0.038	0.038	0.054	0.071	0.078	0.078	0.095

*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.001

A szakirodalomból következő, várakozásaimmal ellentétes utolsó eredmények miatt úgy gondolom, érdemes megvizsgálni, hogy mi befolyásolja a törődés etikájának megnyilvánulását. Az elméleti keretből kiindulva (Gilligan 1977; Gilligan és Attanucci, 1988) magyarázó változóként a nemet szerepeltetem az elemzésben, hiszen Gilligan (1977; Gilligan és Attanucci, 1988) kutatásai szerint inkább a nőkre jellemző, hogy a törődés etikája szerint nyilvánulnak meg morális dilemmák esetén. A következő elemzésben bináris logisztikus regresszióval vizsgálom, hogy milyen tényezők hatnak a beteg és fogyatékos emberekkel szemben megnyilvánuló törődő attitűdre. Független változóm a törődés etikáját megragadó változó, magyarázó változóm pedig a nem.

Az elemzés eredményei szerint a nők valóban nagyobb eséllyel nyilvánulnak meg a törődés etikája szerint, azonban e hatás a kontrollváltozók alkalmazása után megszűnik. A modellben az eddig alkalmazott kontrollváltozókat szerepeltetem.

Az előző elemzésben látható volt, hogy a vallásosság mind a nem, mind pedig a törődés etikáját mérő változó korrelációval szembeni attitűdökre gyakorolt hatását csökkentette. Ebben a modellben pedig az, ha valaki vallásos, növeli annak esélyét, hogy a beteg és fogyatékos emberek életkörülményeivel is foglalkozik. Az, hogy a nők nagyobb eséllyel nyilvánulnak meg a törődés etikája szerint, fakadhat abból, hogy nagyobb eséllyel vallásosak, mint a férfiak több tényezőre való kontrollálás esetén is (Melléklet, 11. táblázat).

A vallásosságon kívül a kor és az oktatásban töltött idő hatása szignifikáns minden

lépésben. Az életkor emelkedésével nő annak esélye, hogy valaki törődést kifejező attitűdökkel rendelkezik a beteg és fogyatékos emberekkel szemben. Az oktatásban töltött idő növekedése is a korral megegyező irányú hatással van a függő változóra.

5. táblázat: *A betegekkel és fogyatékosokkal szembeni attitűdökre ható tényezők a kontrollváltozók bevonásával*

Nő	1.261**	1.152	1.171	1.129	1.121	1.16
Vallásos		1.726**	1.699***	1.604***	1.511***	1.561**
Házass			1.198*	1.22*	1.148	1.12
Fizetett munka				0.742**	0.852	0.795*
Kor					1.009**	1.012***
Oktatás						1.053***
Konstans	0.518***	0.402***	0.364***	0.436***	0.281***	0.099***
N	1512	1480	1478	1478	1478	1463
R ²	0.04	0.026	0.028	0.035	0.041	0.05

*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.001

5.1.2. Igazságosság etikája

A második modellben a nemet követően a versennyel szembeni attitűdöt mérő változót szerepeltetem magyarázó változóként. Az elemzés eredményei a 6. táblázatból olvashatók le. A második modellt szintén teszteltem ordinális logisztikus regresszióval is (13. táblázat, Melléklet). A függő változó egyes kategóriáinak küszöbértéke nem szignifikáns, azonban két magyarázó változóm, a nem és a versennyel szembeni attitűdök szignifikáns hatást gyakorolnak az esély logaritmusára és a hatás iránya megegyezik a bináris logisztikus regresszió tapasztalataival. A főszövegben a továbbiakban a bináris logisztikus regresszió eredményeit ismertetem.

Az igazságosság etikájának megnyilvánulása is szignifikáns kapcsolatban áll a korrupcióval szembeni attitűdökkel. Minél inkább elutasítja valaki a versenyt, annál nagyobb az esélye, hogy soha nem tartja megengedhetőnek kenőpénz elfogadását. A skála egy egységnyi növekedése 1,075-szeresére nő ennek esélye. Ezáltal megerősítést nyert a második hipotézis, mely szerint a törődés és az igazságosság etikájának megnyilvánulása hatással van a korrupcióval szembeni attitűdökre. Az előző modellhez hasonlóan azonban az igazságosság etikáját mérő változó nem csökkenti a nem hatását, tehát nem állítható, hogy az igazságosság etikájának megnyilvánulása befolyásolja a nem függő változóra gyakorolt hatását. Tehát nem fogadható el a negyedik hipotézis, mely szerint a férfiak esetében az igazságosság etikájának megnyilvánulása nagyobb hatással van korrupcióval szembeni attitűdjeikre, mint a női

válaszadók körében. Az előző modellhez hasonlóan, bár az eredmények nem indokolják, kutatási kérdésem szempontjából fontosnak tartom megvizsgálni a nem és az igazságosság etikáját mérő változó közti kapcsolatot. Ehhez egy, a két változóból képzett interakciós tagot szerepeltetek az elemzésben. Ahogy az első modellnél, az interakciós változó nem szignifikáns, tehát megerősíti az eddigi tapasztalatokat, vagyis, hogy a két nem eltérő korrupcióval szembeni attitűdjei nem a két etikát mérő változón keresztül jutnak érvényre. A modellben mind a nem, mind pedig az igazságosság etikáját mérő változó hatása végig szignifikáns. Tehát az igazságosság etikájának hatása nemtől független, a nem hatása pedig az etika megnyilvánulásától függetlenül végig robosztus marad.

A modellben ugyan azokat a kontrollváltozókat szerepeltetem, mint az első modell esetén. Minden kontrollváltozó az előző modellben megfigyelttel azonos irányban hat, tehát a vallásosság, a házassági állapot és az életkor növekedése növeli, a fizetett munka és az oktatásban eltöltött idő növekedése pedig csökkenti a korrupció elutasításának esélyét. A vallásosság bevonása az elemzésbe az előző modellben tapasztaltakhoz hasonlóan csökkentette a nem függő változóra gyakorolt hatását, az igazságosság etikáját mérő változó hatását viszont érdemben nem módosította. Fontos megjegyezni, hogy a vallásosság és az, ha valaki házasságban van, a második modellben nagyobb hatást fejt ki a függő változó értékére, mint az első modellben.

6. táblázat: A második modell eredményei a kontrollváltozók bevonásával

Nő	1.621***	1.544***	1.724**	1.641**	1.742**	1.7**	1.683**	1.626*
Verseny		1.075**	1.09**	1.08**	1.092**	1.093**	1.087**	1.078**
Nem –								
Verseny			0.974	0.964	0.958	0.953	0.953	0.959
interakció								
Vallásos				1.756***	1.699***	1.583***	1.45**	1.436**
Házasság					1.743***	1.791***	1.566***	1.561***
Fizetett munka						0.675**	0.82	0.852
Kor							1.015***	1.013**
Oktatás								0.964**
Konstans	2.041***	1.533***	1.456**	1.158	0.859	1.092	0.571**	1.278
N	1506	1489	1489	1458	1456	1456	1456	1441
R ²	0.017	0.026	0.026	0.046	0.066	0.076	0.089	0.092

*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.001

Mivel eredményeim szerint az igazságosság etikáját mérő változó valóban hat a csúszópénzzel szembeni attitűdökre, azonban a nem hatását nem csökkenti, fontosnak tartom megvizsgálni, mi az, ami befolyásolja a versenyről alkotott véleményt.

7. táblázat: A versennyel szembeni attitűdökre ható tényezők a kontrollváltozók bevonásával

Nő	0.795***	0.735***	0.742***	0.728***	0.722***	0.682***	1.321**
Vallásos		0.261**	0.257**	0.232*	0.174	0.176	0.177
Házass			-0.059	-0.051	-0.119	-0.12	-0.11
Fizetett munka				-0.121	0.012	0.122	0.126
Kor					0.009**	0.004	0.03
Oktatás						-0.094***	-0.076**
Nem – Oktatás interakció							-0.035
Konstans	3.982***	3.838***	3.864***	3.939***	3.512***	5.419***	5.1***
R ²	0.026	0.028	0.028	0.029	0.032	0.054	0.055

*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.001

Ebben a modellben lineáris regressziót alkalmazok, ahol függő változóm folytonos változóként a versennyel szembeni attitűdöket méri egy 1-től 10-ig terjedő skálán, ahol az 1-es a legpozitívabb a 10-es pedig a legnegatívabb véleményt takarja. Míg a férfiak a megadott skálán átlagosan 3,982-es pontszámmal értékelték a versenyt, a nők náluk átlagosan 0,795-tel nagyobb pontszámot adtak, ami ezen a skálán azt jelenti, hogy a nők átlagosan negatívabb véleménnyel vannak a versenyről. A nem hatása az elemzés során végig szignifikáns. A vallásosság a versennyel szembeni pozitív attitűdök ellenében hat, azonban hatása a kor beléptetésével már nem szignifikáns. Az oktatás a többi kontrollváltozótól eltérően 99%-on szignifikáns hatással van a versennyel szembeni attitűdökre. Minél több időt töltött valaki az oktatás keretei között, annál pozitívabbak a versennyel szembeni attitűdjei.

A nem és az oktatásban töltött idő közti interakciót vizsgálatra érdemesnek tartom, mert az oktatásban töltött idő szerepeltetése a modellben hatott legerőteljesebben a konstans értékére és a nem függő változóra gyakorolt hatására. Valamint szignifikancia szempontjából is ez a kontrollváltozó érdemel külön figyelmet. Az interakciós változó önmagában nem szignifikáns, azonban a nem hatását jelentősen megnövelte, ezért úgy gondolom, megalapozott mélyebben megvizsgálni a nem és az oktatásban töltött idő közti interakció hatását a versennyel szembeni attitűdökre. Az interakciós változó nem szignifikáns, azonban a nem hatását megnövelte. Az interakciós változó szerepeltetése mellett nők és férfiak között még nagyobb a különbség a versennyel szembeni attitűdök tekintetében. Az interakció beléptetésekor a nők átlagosan 1,321-del magasabb pontszámmal értékelik a versenyt, tehát negatívabban ítélik meg, mint a modell ezt megelőző lépéseiben.

5.2. Az eredmények értelmezése

Az empirikus kutatás eredményei szerint első két hipotézisem megerősítést nyert a két modell alapján. A nők attitűdjei valóban nagyobb eséllyel elutasítóak a korrupcióval szemben, mint a férfiaké, és a különbség a kontrollváltozók bevonása mellett is megmarad. A kontrollváltozók egy része a foglalkozási szocializáció különböző aspektusait méri, így az elemzés tapasztalatai a kutatásoknak azt az irányát erősíti meg, melyek szerint a nemi szocializáció hatása azonos foglalkozási szocializáció mellett is fennmarad (Betz és társai, 1989; Mason és Mudrack, 1996; Weeks és társai, 1999; Smith és Rogers, 2000; Torgler és Valev, 2010).

A törődés és igazságosság etikáját mérő változók valóban hatással vannak a korrupcióval szembeni attitűdökre. A törődés esetében a kapcsolat pozitív irányú, tehát a törődés etikájának megnyilvánulása növeli a csúszópénz jóváhagyásának esélyét. A versenynél negatív irányú kapcsolatot figyelhetünk meg, tehát minél negatívabb a válaszadó véleménye a versenyről, annál nagyobb eséllyel nyilatkozik elutasítóan a kenőpénzről.

Harmadik és negyedik hipotézisem nem igazolódott be. Bár a két etikát mérő változó az elemzések minden lépésében szignifikáns hatást gyakorol a korrupcióval szembeni attitűdökre, szerepeltetésük a modellben nem csökkenti a nem függő változóra gyakorolt hatását. A korrupcióval szembeni attitűdökre tehát mind a nem, mind pedig a két etikát mérőváltozó hat, azonban a nem hatása nem a két etikát operacionalizáló változón keresztül valósul meg. A törődés és az igazságosság etikája nemtől független hatással bír, valamint a nők a két etikától függetlenül jóval nagyobb eséllyel utasítják el a korrupciót, mint a férfiak. Tehát a három változó egymástól független, robosztus hatással bír a függő változó értékére.

Az összefüggések indokoltá tették annak vizsgálatát, mi befolyásolja a két etika érvényesülését a kérdezett válaszaiban. A nem mindkét etikát mérő változó esetén szignifikáns hatást gyakorol a függő változóra. Azonban a törődés etikája esetén a kontrollváltozók bevonásával az elemzésbe a nem hatása a további lépésekben nem szignifikáns. Az igazságosság etikáját operacionalizáló változó értékére a nem az elemzés összes lépésében szignifikáns hatást fejt ki.

Összességében a Gilligan (1977; Gilligan és Attanucci, 1988) elméletében szereplő két etika kapcsolatba hozható a két nem eltérő etikai preferenciáival, ezen belül korrupcióval szembeni attitűdjeikkel is (Betz és társai, 1989; Smith és Rogers, 2000). Azonban a két etika nem kötődik a nem korrupcióval szembeni attitűdökre gyakorolt hatásához. Ennek lehet oka, hogy az elmélet több évtizede fogalmazódott meg, amikor a nemi szerepek még merevebben körülhatároltak voltak és a két etika érvényesülése morális dilemmák esetén erősen kötődött a

biológiai nemhez. Elképzelhető, hogy a nemi szerepek terén bekövetkezett változások eredményeképp férfiak is nagyobb gondolkodnak a törődés etikája szerint morális dilemmák esetén. Az eredmények azt indukálják, hogy a két etikai gondolkodásra szocializáló nevelés nem feltétlen a biológiai nem függvénye.

A foglalkozási szocializációra kontrolláló változók (oktatásban eltöltött idő, fizetett munka, kor) nem tüntették el a nem hatását az első két modellben. Ezen kívül a két nem eltérő szocializációja következtében jellemző eltérő etikája hatását sem. Mindez az áttekintett empirikus kutatások azon irányát erősíti, melyek szerint a két nem eltérő nemi szocializációjának hatása azonos foglalkozási szocializáció esetén is fennmarad (Betz és társai, 1989; Mason és Mudrack, 1996; Weeks és társai, 1999; Smith és Rogers, 2000; Torgler és Valev, 2010).

Természetesen az önbevalláson alapuló attitűdvizsgálatok eredményeit mindig érdemes óvatossággal kezelni (Smith és Oakley, 1997), az etikus magatartásra pedig különösen problematikus következtetni ezek eredményei alapján (Torgler és Valev, 2010). Ezt figyelembe véve eredményeim nem feltétlen a két nem ténylegesen különböző etikai preferenciáit tükrözik. Attitűdvizsgálatok esetén a válaszadók sokszor társadalmilag kívánatosnak tartott válaszokat adnak (Smith és Oakley, 1997). Azonban a két nem közti eltérő attitűdök a kenőpénzzel szemben ebben a gondolkodási keretben is értelmezhetőek. Az eltérő nemi szocializáció hatásaként az is feltételezhető, hogy a nők úgy érzik, elvárás velük szemben a korrupt magatartásformákkal szembeni elutasítóbb attitűd.

6. Összegzés

Dolgozatom középpontjában a két nem eltérő etikai preferenciái állnak. Az empirikus kutatás két fő elméleti háttérre épül. Először a nem és a morális fejlődés kapcsolatára koncentráló elméleteket és kutatásokat ismertetek, melyek közül kiemelt figyelmet kap Gilligan elmélete a két nem etikájáról. Ezt követően rátérek a két nem eltérő etikai preferenciáit tárgyaló kutatások ismertetésére, ezen belül kiemelt figyelmet szentelve a korrupció kérdésének. A két elméleti részt azok a kutatások kapcsolják össze, melyek a két etikai preferenciái terén megfigyelhető különbségeket Gilligan (1977; Gilligan és Attanucci, 1988) megközelítésére vezetik vissza. Hipotéziseim megfogalmazása és az elemzés módszertana, valamint változóim bemutatása után közlöm eredményeimet és értelmezem őket.

A korábbi kutatások fényében kiinduló feltételezésem, hogy a nők elutasítóbbak a korrupcióval szemben, mint a férfiak (Mason és Mudrack, 1996; Swamy et al., 2001; Mocan, 2008; Torgler és Valev, 2010). Az elemzés fő kérdése, hogy e különbségek megragadhatóak-e

a két nem eltérő nemi szocializációja segítségével. A nemi szocializáció eltéréseit a Gilligan (1977; Gilligan és Attanucci, 1998) által megfogalmazott két etika, az inkább férfiakra jellemző igazságosság, és az inkább a nőkre jellemző törődés etikája alapján teszem mérhetővé. Második hipotézisem a két etika létezésére épít, melynek következtében feltételezem, hogy ezek hatnak a korrupcióval szembeni attitűdökre. Gilligan kutatásai alapján azt feltételezem, hogy a nők esetében a törődés etikája, míg a férfiak esetében az igazságosság etikája hat erősebben korrupcióval szembeni attitűdjeikre.

Hipotéziseimet bináris logisztikus regresszió és ordinális logisztikus regresszió segítségével tesztelem az European Values Study 2008-as magyar adatbázisán az IBM SPSS 20.0-as programcsomag alkalmazásával. A főszövegben a két bináris logisztikus regressziós modell eredményei szerepelnek, míg az ordinális logisztikus regressziós modellek eredményeit a melléklet (12. és 13. táblázat) tartalmazza.

Az elemzés eredményei szerint első és második hipotézisem beigazolódott. A nők valóban nagyobb eséllyel nyilvánítanak elutasító attitűdöket a korrupcióval szemben, valamint a két etikát mérő változó hat a korrupcióval szembeni attitűdökre. A két etika szerepeltetése mellett a nem hatása végig szignifikáns marad, a két etika nem befolyásolja, hogyan hat a nem a modellekben. Tehát a két etikát mérő változó valóban szignifikáns hatást fejt ki a korrupcióval szembeni attitűdökre, azonban ez a hatás nem a biológiai nemen keresztül érvényesül.

Gilligan (1977; Gilligan és Attanucci) elmélete több évtizede született, azóta a nemi szerepek és a nemi szocializáció is sokat változott. Feltételezésem szerint a két etika hatása morális dilemmák, mint például a korrupció megítélése esetén a nemi szerepek és a nemi szocializáció változásainak köszönhetően nem kötődik olyan szigorúan a nemekhez.

Az eredmények kapcsán fontos figyelembe venni, hogy Gilligan (1977; Gilligan és Attanucci, 1988) kutatásai valós élethelyzetekben előforduló, nem pedig hipotetikus morális dilemmákon alapultak. Azonban nem új keletű elméleti megfontolásai hipotetikus dilemmákra alkalmazása (Betz és társai, 1989; Smith és Rogers, 2000). Ezen kívül, a kérdőíves felmérésekben vállalt attitűdökre a vélt társadalmi elvárások is hatással lehetnek (Smith és Oakley, 1997). A nemek közti különbségek azonban ebben az értelmezési keretben is értelmezhetők, ugyanis a nemi szocializáció hatással lehet arra, hogy a kérdezett milyen mértékben igazodik válaszaival a vélt társadalmi elvárásokhoz. Az elemzés újdonsága, hogy megkísérli a nemi szocializáció etikai preferenciákra gyakorolt hatását operacionalizálni, a kizárólag a foglalkozási szocializációt mérő kutatásokkal szemben (Ameen, Guffey és McMillan, 1996; Weeks és szerzőtársai, 1999; Smith és Rogers, 2000, Torgler és Valev, 2010).

További kutatási irány lehet a két etika, a nem és a korrupcióval szembeni attitűdök közti kapcsolat mélyebb elemzése, különös tekintettel arra, hogy mi befolyásolja a két etika érvényesülését és hatását a korrupcióval szembeni attitűdökre és a nem szerepére az elemzésben.

7. Felhasznált irodalom

- Ameen, E. C., Guffey, D. M., & McMillan, J. J. (1996): Gender differences in determining the ethical sensitivity of future accounting professionals. *Journal of Business Ethics*, 15(5), 591-597.
- Betz, M., O'Connell, L., & Shepard, J. M. (1989): Gender differences in proclivity for unethical behavior. *Journal of Business Ethics*, 8(5), 321-324.
- Donenberg, G. R., & Hoffman, L. W. (1988): Gender differences in moral development. *Sex Roles*, 18(11-12), 701-717.
- European Values Study (2013.11.30.): *About EVS*. Letöltve 2013.11.30., Elérhető a <http://www.europeanvaluesstudy.eu/evs/about-evs/> címen
- Franke, G. R., Crown, D. F., & Spake, D. F. (1997): Gender differences in ethical perceptions of business practices: a social role theory perspective. *Journal of Applied Psychology*, 82(6), 920-934.
- Ford, R. C., & Richardson, W. D. (1994): Ethical decision making: A review of the empirical literature. *Journal of business ethics*, 13(3), 205-221.
- Gatti, R., Paternostro, S., & Rigolini, J. (2003): Individual attitudes toward corruption: do social effects matter?. *World Bank Policy Research Working Paper*, (3122).
- Gilligan, C. (1977): In a different voice: Women's conceptions of self and of morality. *Harvard educational review*, 47(4), 481-517.
- Gilligan, C., & Attanucci, J. (1988): Two moral orientations: Gender differences and similarities. *Merrill-Palmer Quarterly* (1982-), 223-237.
- Kohlberg, L., & Kramer, R. (1969): Continuities and discontinuities in childhood and adult moral development. *Human development*, 12(2), 93-120.
- Lind, G., Grocholewska, K., & Langer, J. (1987): Haben Frauen eine andere Moral. *Eine empirische Untersuchung bei Studentinnen und Studenten in Österreich, der Bundesrepublik Deutschland und Poland*. (Do women have a different morality, 394-406.
- Mason, E. S., & Mudrack, P. E. (1996): Gender and ethical orientation: A test of gender and occupational socialization theories. *Journal of Business Ethics*, 15(6), 599-604.
- Mocan, N. (2008): What determines corruption? International evidence from microdata. *Economic Inquiry*, 46(4), 493-510.
- Niederle, M., & Vesterlund, L. (2011): Gender and competition. *Annu. Rev. Econ.*, 3(1), 601-630.
- Schminke, M. (1997): Gender differences in ethical frameworks and evaluation of others'

choices in ethical dilemmas. *Journal of Business Ethics*, 16(1), 55-65.

Smith, A., & Rogers, V. (2000): Ethics-related responses to specific situation vignettes: evidence of gender-based differences and occupational socialization. *Journal of Business Ethics*, 28(1), 73-85.

Smith, P. L., & Oakley III, E. F. (1997): Gender-related differences in ethical and social values of business students: Implications for management. *Journal of Business Ethics*, 16(1), 37-45.

Sung, H. E. (2003): Fairer sex or fairer system? Gender and corruption revisited. *Social Forces*, 82(2), 703-723.

Swamy, A., Knack, S., Lee, Y., & Azfar, O. (2001): Gender and corruption. *Journal of Development economics*, 64(1), 25-55.

Terpstra, D. E., Rozell, E. J., & Robinson, R. K. (1993): The influence of personality and demographic variables on ethical decisions related to insider trading. *The Journal of Psychology*, 127(4), 375-389.

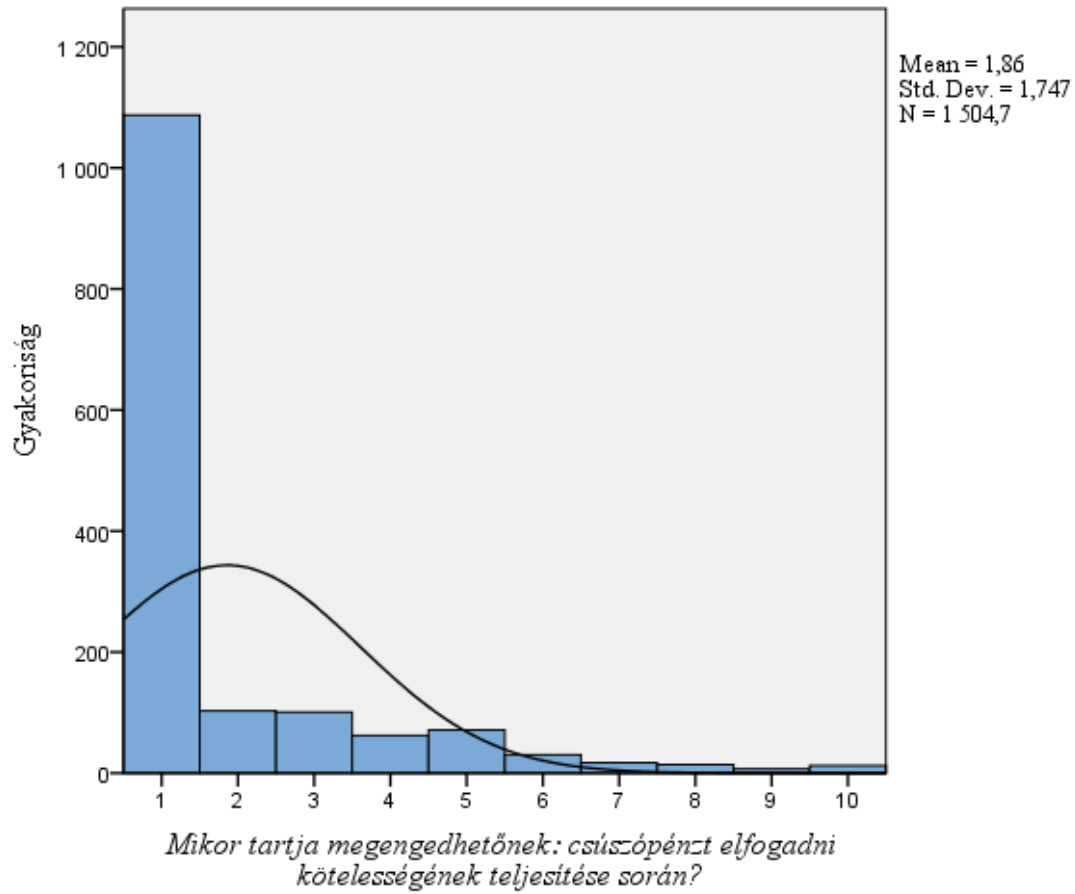
Torgler, B., & Valev, N. T. (2010): Gender and public attitudes toward corruption and tax evasion. *Contemporary Economic Policy*, 28(4), 554-568.

Walker, L. J. (1984): Sex differences in the development of moral reasoning: A critical review. *Child development*.

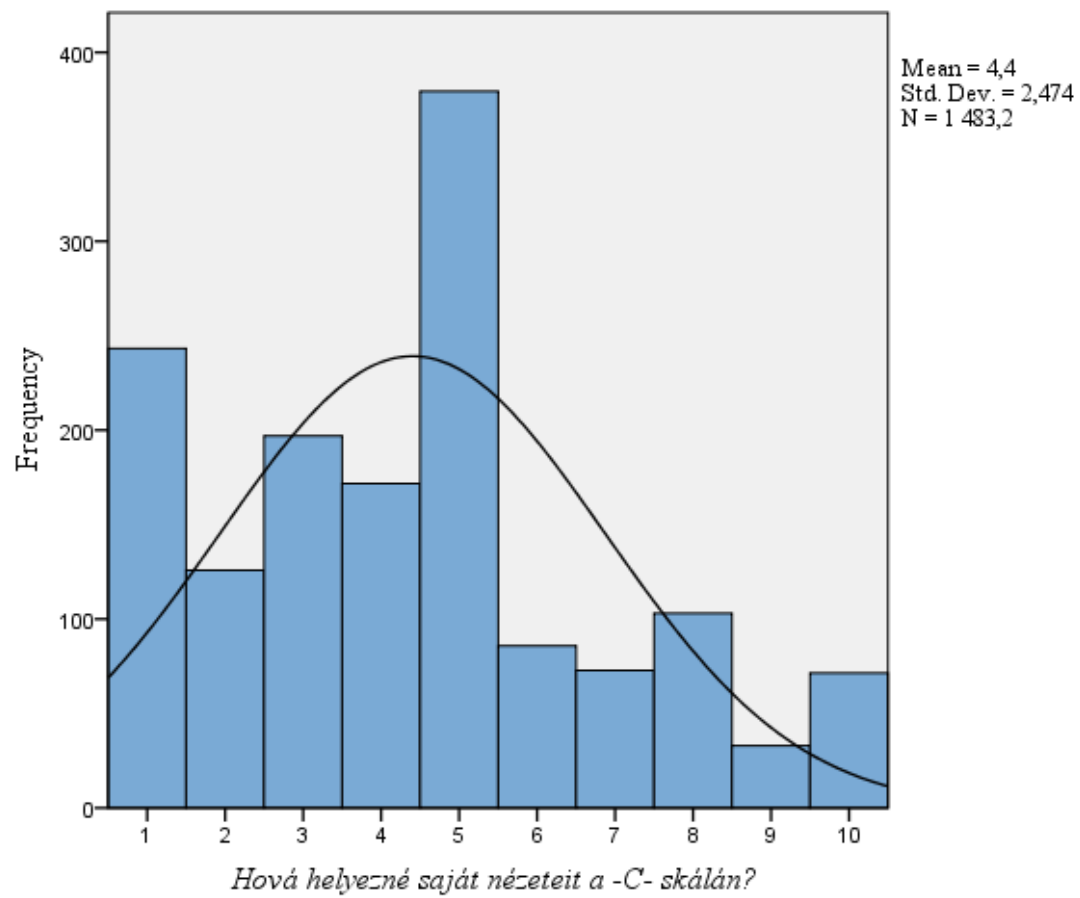
Weeks, W. A., Moore, C. W., McKinney, J. A., & Longenecker, J. G. (1999): The effects of gender and career stage on ethical judgment. *Journal of Business Ethics*, 20(4), 301-313.

8. Melléklet

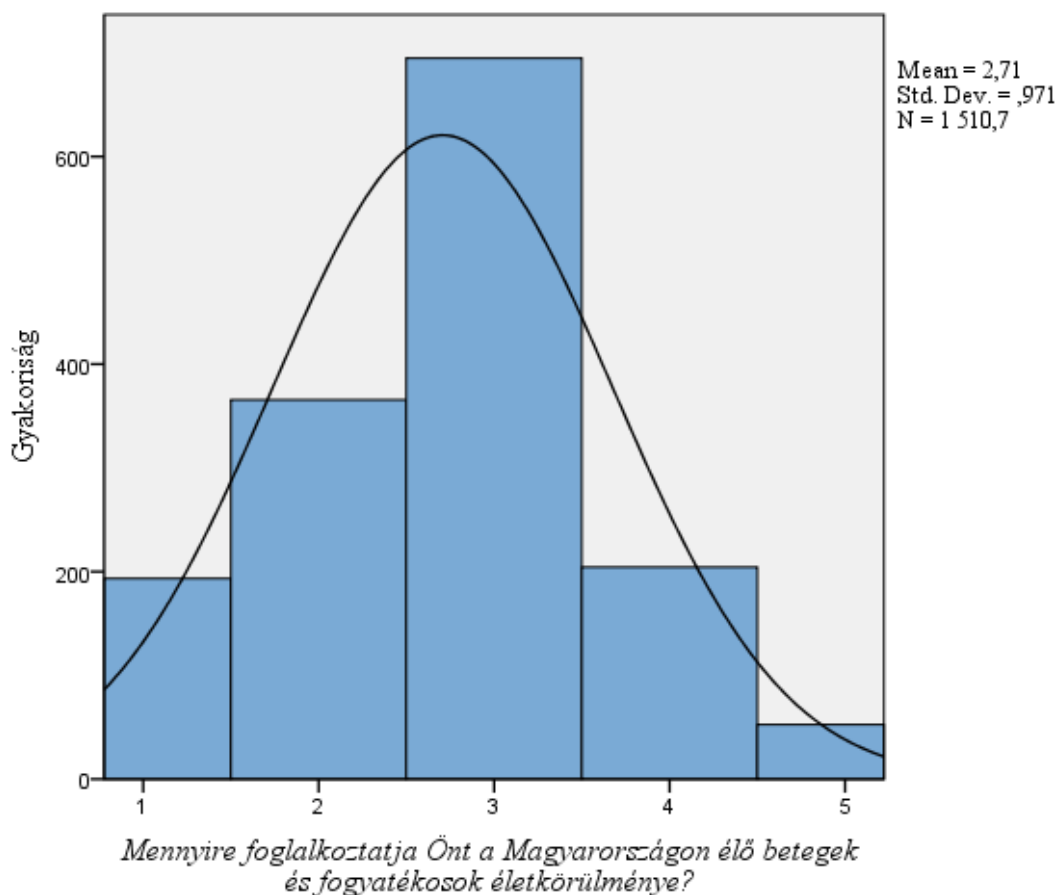
3. ábra: Mikor tartja megengedhetőnek: csúszópénzt elfogadni kötelességének teljesítése során? (1 –soha; 10 – mindig)

4. ábra: Hová helyezné saját nézeteit a -C- skálán? (1 - a verseny jó dolog, keményebb munkára és új ötletekre ösztönöz; 10 - a verseny káros dolog)

5. ábra: Mennyire foglalkoztatja Önt a Magyarországon élő betegek és fogyatékosok életkörülménye? (1 – igen nagyon; 5 – egyáltalán nem)

8. táblázat: Mennyire foglalkoztatja Önt a Magyarországon élő betegek és fogyatékosok életkörülménye? - válaszok nemek szerinti bontásban

		igen nagyon (%)	nagyon (%)	bizonyos fokig (%)	nem olyan nagyon (%)	egyáltalán nem (%)	Összesen (N)
Nem	Férfi	12.6%	21.5%	48.6%	13.6%	3.7%	701
	Nő	13%	26.5%	43.7%	13.6%	3.2%	810
							1511

9. táblázat: Mennyire foglalkoztatja Önt a Magyarországon élő betegek és fogyatékosok életkörülménye? A változó átkódolt és az elemzésben használt formában, nemek szerinti bontásban (1=igen nagyon; nagyon) (0=bizonyos fokig; nem olyan nagyon; egyáltalán nem)

		0	1	Összesen (N)
Nem	Férfi	65.9%	34.1%	701
	Nő	60.5%	39.5%	810

				1511
--	--	--	--	------

10. táblázat: *Hová helyezné saját nézeteit a -C- skálán? (1 - a verseny jó dolog, keményebb munkára és új ötletekre ösztönöz; 10 - a verseny káros dolog), nemek szerinti bontásban*

		1-a verseny jó dolog, keményebb munkára és új ötletekre ösztönöz	2	3	4	5	6	7	8	9	10-a verseny káros dolog, legrosszabbat hozza ki az emberekből	Összesen (N)
Nem	Férfi	19.3%	11.9%	14.2%	10%	25.4%	4.7%	4.9%	4.6%	1.3%	3.4%	698
	Nő	13.6%	5.4%	12.5%	12.9%	25.7%	6.8%	5%	9%	3.1%	6.1%	785
												1483

11. táblázat: *A vallásosságra ható tényezők vizsgálata (Függő változó: vallásos (1 – igen; 0 – nem);
Többváltozós bináris logisztikus regresszió)*

Nő	2.122***	2.156***	1.942***	1.902***	1.887***
Házass		1.26**	1.324**	1.064	1.074
Fizetett munka			0.442***	0.644***	0.646***
Kor				1.027***	1.024***
Oktatás					0.969**
Konstans	0.871*	0.763**	1.166	0.324***	0.667
N	1481	1479	1479	1479	1464
R ²	0.045	0.05	0.098	0.144	0.147

*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.001

12. táblázat: *Mikor tartja megengedhetőnek: csúszópénzt elfogadni kötelességének teljesítése során? Az első modell ordinális logisztikus regresszióval való tesztelése (1 – soha, 10 – mindig)*

		Esély logaritmus	Szignifikancia
Küszöbértékek	[Csúszópénz 1]	,025	,949
	[Csúszópénz 2]	,411	,294
	[Csúszópénz 3]	,906	,021
	[Csúszópénz 4]	1,322	,001
	[Csúszópénz 5]	2,031	,000
	[Csúszópénz 6]	2,546	,000
	[Csúszópénz 7]	2,969	,000
	[Csúszópénz 8]	3,549	,000
	[Csúszópénz 9]	3,947	,000
Magyarázó- és kontrollváltozók hatása	Nő	-,356	,013
	Törődés	-,441	,015
	Nő – Törődés interakció	,016	,952
	Vallásos	-,357	,004
	Házasság	-,405	,001
	Fizetett_állás	,023	,861
	Kor	-,015	,000
	Oktatás	,026	,105
R ²		0.076	

13. táblázat: *Mikor tartja megengedhetőnek: csúszópénzt elfogadni kötelességének teljesítése során? Az első modell ordinális logisztikus regresszióval való tesztelése (1 – soha, 10 – mindig)*

		Esély logaritmus	Szignifikancia
	[Csúszópénz 1]	-,223	,599
	[Csúszópénz 2]	,170	,688
	[Csúszópénz 3]	,659	,121
	[Csúszópénz 4]	1,083	,011
Küszöbértékek	[Csúszópénz 5]	1,788	,000
	[Csúszópénz 6]	2,314	,000
	[Csúszópénz 7]	2,752	,000
	[Csúszópénz 8]	3,370	,000
	[Csúszópénz 9]	3,814	,000
	Nő	-,525	,031
	Verseny	-,073	,044
	Nő – Verseny		
Magyarázó- és	interakció	,047	,358
kontrollváltozók	Vallásos	-,419	,001
hatása	Házass	-,458	,000
	Fizetett_állás	,075	,566
	Kor	-,015	,000
	Oktatás	,022	,174
R ²		0.077	